सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

(एक)

२०२३-२०२४

नियोजन विभाग (मंत्रालय)

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर
२०२३

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

(एक)

२०२३-२०२४

नियोजन विभाग (मंत्रालय)

नियोजन विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकाची यादी

अ. क्र.	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१)	(एक)	नियोजन विभाग (रोहयो प्रभागासह)
२)	(दोन)	अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय

अनुक्रमणिका

पृष्ठ क्रमांक

प्रस्तावना ... ... (v)

विवरणपत्रे 'अ' व 'ब' ... ... १ ते ६

कार्यक्रम प्रभाग ७

कार्यक्रम--

(अ)विभागाचे विशिष्ट कार्यक्रम --

१. राज्याच्या वार्षिक कार्यक्रमाची आखणी करणे ७

२. जिल्हा योजना ८

३. अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय ८

४. महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र ९

५. विकास मंडळे ११

६. डोंगरी विभागाच्या विकासासाठी विशेष कृती कार्यक्रम १३

७. छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी), पुणे १५

८. अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ १५

९. शाश्वत विकास ध्येय १६

१०. राज्याचे व्हिजन २०३० .. .. १६

११. सिंधुरत्न समृद्ध योजना १७

(ब) विभागाचे अतिरिक्त कार्यक्रम --

१. तीर्थक्षेत्र विकास कार्यक्रम १८

२. मानव विकास कार्यक्रम १९

३. खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास योजना १९

४. आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रम १९

५. राज्य माहिती संचयिका २०

६. नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृती दल २०

७. राज्यस्तरीय बँकर्स समिती २०

८. प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना भाग भांडवल देणे २०

९. केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकिंगशी निगडीत योजनांची प्रचार, प्रसिध्दी व समन्वय २०

१०. शासनाद्वारे थेट लाभ हस्तांतरण (DBT) प्रक्रिया २१

११. आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम २१

१२. रोजगार हमी योजना २१

१३. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना २१

१४. मित्र २५

प्रस्तावना

वार्षिक कार्यक्रमामध्ये समाविष्ट केलेल्या वेगवेगळया योजनाच्या अंमलबजावणीवर जास्त चांगले आणि प्रभावी नियंत्रण ठेवण्यासाठी दि. १ सप्टेंबर, १९७२ पासून एक स्वतंत्र नियोजन विभाग निर्माण करण्यात आला.

या विभागाचे प्रमुख कार्य म्हणजे, नियोजन आयोगाने दिलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वांच्या आधारे राज्य आणि जिल्हा पातळीवर वार्षिक कार्यक्रम आखणी करणे हे आहे. केंद्र शासनाने दिनांक १ जानेवारी, २०१५ पासून योजना आयोगाऐवजी निती आयोगाची स्थापना करण्यात आली आहे. त्याशिवाय हा विभाग संस्थात्मक अर्थसहाय्य देणाऱ्या अभिकरणांमध्ये संपर्क साधून विकास योजनांसाठी अधिक साधनसामग्री उपलब्ध करून देण्यासाठी मदत करतो.

नियोजन विभागाच्या अधिपत्याखालील विशिष्ट व अतिरिक्त कार्यक्रमांची माहिती खालीलप्रमाणे आहे :--

अ) विभागाचे विशिष्ट कार्यक्रम -

१) राज्याच्या वार्षिक कार्यक्रमाची आखणी करणे.
   - i) कार्यक्रमांतर्गत योजनांचे समवर्ती मूल्यमापन
   - ii) केंद्रसहाय्यित योजना
   - iii) राज्य नियोजन मंडळ
   - iv) २० कलमी कार्यक्रम २००६ चे नियंत्रण

२) जिल्हा योजना

३) अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय

४) महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र

५) विकास मंडळे

६) डोंगरी विभागाच्या विकासासाठी विशेष कृती कार्यक्रम

७) छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी) पुणे

८) अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ

९) शाश्वत विकास ध्येय

१०) राज्याचे व्हिजन २०३०.

ब) विभागाचे अतिरिक्त कार्यक्रम -

१. तीर्थक्षेत्र विकास कार्यक्रम

२. मानव विकास कार्यक्रम

३. खासदार स्थानिक विकास कार्यक्रम

४. आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रम

५. राज्य माहिती संचयिका

६. नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृती दल.

७. राज्यस्तरीय बँकर्स समिती

८. प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना भागभांडवल

९. केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकिंगशी निगडीत योजनाचा प्रचार, प्रसिध्दी व समन्वय.

१०. शासनाद्वारे थेट लाभ हस्तांतरण (DBT) प्रक्रिया

११. आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम

१२. रोजगार हमी योजना प्रभाग

१३. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना

१४. मित्र

अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय हे नियोजन विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली असून त्याचे "कार्यक्रम अंदाजपत्रक" स्वतंत्रपणे प्रसिध्द करण्यात येते.

नियोजन विभागाकडून कार्यान्वित केल्या जाणाऱ्या कार्यक्रमावरील एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील विवरणपत्र "अ" व "ब" मध्ये देण्यात आलेला आहे.

विवरणपत्र 'अ'

STATEMENT 'A'

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकातील कार्यक्रमानुसार तपशील २०२३-२०२४

Programmewise details of Total Budget Estimates, 2023-2024

(रुपये हजारांत)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ Budget Estimate 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimate 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024			Name of Programme
	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
२०५३-जिल्हा प्रशासन													2053-District Administration
अनिवार्य खर्च …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	7452998		7452998	9665726		9665726	6793341		6793341	5000000		5000000	Scheme Expenditure
एकूण …	7452998		7452998	9665726		9665726	6793341		6793341	5000000		5000000	.. Total
२२२५-अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्ग व अल्पसंख्यांक यांचे कल्याण													2225-Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, other Backward Classes & Minorities
अनिवार्य खर्च …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	2952537		2952537	3000000		3000000	1693300		1693300	3000000	..	3000000	Scheme Expenditure
एकूण …	2952537		2952537	3000000		3000000	1693300		1693300	3000000	..	3000000	Total
२२३५-सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम													2235-Social Security and Welfare.
अनिवार्य खर्च …	300	..	300	360	..	360	360	..	360	360	..	360	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Scheme Expenditure
एकूण …	300	..	300	360	..	360	360	..	360	360	..	360	Total
२५०५-ग्रामीण रोजगार रोजगार हमी योजना													2505-Rural Employment Employment Guarantee Scheme
अनिवार्य खर्च …	0	..	0	301	..	301	301	..	301	301	..	301	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	14664223	..	14664223	37040002	..	37040002	38540003	..	38540003	42220002	..	42220002	Scheme Expenditure
स्थूल बेरीज …	14664223	..	14664223	37040002	..	37040303	38540304	..	38540304	42220303	..	42220303	Gross Total
वजा वसुली …	2667909	..	2667909	4540300	..	4540300	4540300	..	4540300	5850300	..	5850300	Deduct Recoveries
एकूण …	11996314	..	11996314	32500003	..	32500003	34000004	..	34000004	36370003	..	36370003	Total
२५१५-इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम													2515-Other Rural Development Programme
अनिवार्य खर्च …	615	..	615	1200	..	1200	900	..	900	1200	..	1200	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	..	..	..	1000003	..	1000003	3	..	3	1000003	..	1000003	Scheme Expenditure
एकूण …	615	..	615	1001203	..	1001203	903	..	903	1001203	..	1001203	Total

विवरणपत्र 'अ'--चालू

STATEMENT 'A'—*Contd.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकातील कार्यक्रमानुसार तपशील २०२३-२०२४

Programmewise details of Total Budget Estimates, 2023-2024

(रुपये हजारांत)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimate 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024			Name of Programme
	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
३४२५-इतर वैज्ञानिक संशोधन													3425-Other Scientific Research
अनिवार्य खर्च …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	618181	..	618181	780998	..	780998	780998	..	780998	1500000	..	1500000	Scheme Expenditure
एकूण …	618181	..	618181	780998	..	780998	780998	..	780998	1500000	..	1500000	Total
३४५१-सचिवालय-आर्थिक सेवा													3451-Secretariat Economic Services
अनिवार्य खर्च …	640649	..	640649	906595	..	906595	816035	..	816035	1298348	..	1298348	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	153516	..	153516	557363	..	557363	478343	..	478343	966948	..	966948	Scheme Expenditure
एकूण …	794165	..	794165	1463958	..	1463958	1294378	..	1294378	2265296	..	2265296	Total
३४५२-पर्यटन													3452-Tourism
अनिवार्य खर्च …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	11040	..	11040	15733	..	15733	11797	..	11797	320936	..	320936	Scheme Expenditure
एकूण …	11040	..	11040	15733	..	15733	11797	..	11797	320936	..	320936	Total
३६०४-स्थानिक संस्था व पंचायत राज संस्था यांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रकमा देणे													3604-Compensation and Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions
अनिवार्य खर्च …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च…	8000000	..	8000000	10000000	..	10000000	15000000	..	15000000	15000000	..	15000000	Scheme Expenditure
एकूण …	8000000	..	8000000	10000000	..	10000000	15000000	..	15000000	15000000	..	15000000	Total

विवरणपत्र 'अ'--समाप्त

STATEMENT 'A'-*End.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील २०२३-२०२४

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2023-2024

(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimate 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024			Name of Programme
	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
४२५०-इतर सामाजिक सेवा यांवरील भांडवली खर्च													4250-Capital outlay on Other Social Services
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	1000000	1000000	..	1000000	1000000	..	800000	800000	..	3000000	3000000	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	1000000	1000000	..	1000000	1000000	..	800000	800000	..	3000000	3000000	Total
४५१५-इतर ग्रामविकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च													4515-Other Rural Devp. Programme.
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	12853251	12853251	..	52817725	52817725	..	17523566	17523566	..	57066919	57066919	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	12853251	12853251	..	52817725	52817725	..	17523566	17523566	..	57066919	57066919	Total
४५५१-डोंगराळ क्षेत्रावरील भांडवली खर्च													4551-Capital outlay on Hilly Areas.
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	1520853	1520853	..	1900000	1900000	..	2000000	2000000	..	1900000	1900000	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	1520853	1520853	..	1900000	1900000	..	2000000	2000000	..	1900000	1900000	Total
५४५२-पर्यटनावरील भांडवली खर्च													5452-Capital outlay on Tourism
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	998973	998973	..	2649585	2649585	..	2161360	2161360	..	3394599	3394599	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	998973	998973	..	2649585	2649585	..	2161360	2161360	..	3394599	3394599	Total
५४६५-सर्वसाधारण वित्तीय व व्यापार-विषयक संस्थामधील गुंतवणूक													5465-Investments in General Financial and Trading Institutions
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	460000	460000	..	50000	50000		853120	853120	..	368300	368300	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	460000	460000	..	50000	50000		853120	853120	..	368300	368300	Total
७६१०-शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे													7610-Loans to Government Servants etc.
अनिवार्य खर्च ...	..	21206	21206	..	28951	28951	..	28951	28951	..	29070	29070	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	21206	21206	..	28951	28951	..	28951	28951	..	29070	29070	Total

विवरणपत्र 'ब'

STATEMENT 'B'

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील २०२३-२४ (रुपये हजारात)

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2023-24 (Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimate 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024			Name of Programme
	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
२०५३-जिल्हा प्रशासन													2053-District Administration
भारीत …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत …	..	7452998	7452998	..	9665726	9665726	..	6793341	6793341	..	5000000	5000000	Voted
एकूण …	..	7452998	7452998	..	9665726	9665726	..	6793341	6793341	..	5000000	5000000	Total
२२२५-अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्ग व अल्पसंख्यांक यांचे कल्याण													2225-Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, other Backward Classes & Minorities
भारीत …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत …	..	2952537	2952537	..	3000000	3000000	..	1693300	1693300	..	3000000	3000000	Voted
एकूण …	..	2952537	2952537	..	3000000	3000000	..	1693300	1693300	..	3000000	3000000	Total
२२३५-सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम													2235-Social Security & Welfare.
भारीत …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत …	300	..	300	360	..	360	360	..	360	360	..	360	Voted
एकूण …	300	..	300	360	..	360	360	..	360	360	..	360	Total
२५०५-ग्रामीण रोजगार (रोजगार हमी योजना)													2505-Rural Employment (Employment Guarantee Scheme)
भारीत …	..	567593	567593	..	700000	700000	..	700000	550000	..	800000	800000	Charged
दत्तमत …	..	14096630	14096630	301	36340002	36340303	301	37840003	37840304	301	41420002	41420303	Voted
एकूण स्थूल …	..	14664223	14664223	301	37040002	37040303	301	38540003	38540304	301	42220002	42220303	Gross Total
वजा वसुली …	..	2667909	2667909	301	4539999	4540300	301	4539999	4540300	301	5849999	5850300	Deduct Recoveries
एकूण …	..	11996314	11996314	..	32500003	32500003	..	34000004	34000004	..	36370003	36370003	Total
२५१५-इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम													2515-Other Rural Development Programme
भारीत …	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत …	615	..	615	1200	1000003	1001203	900	3	903	1200	1000003	1001203	Voted
एकूण …	615	..	615	1200	1000003	1001203	900	3	903	1200	1000003	1001203	Total

विवरणपत्र 'ब'--चालू

STATEMENT 'B'--*Contd.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील २०२३-२४

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2023-24

(रुपये हजारात)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimate 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024			Name of Programme
	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
३४२५-इतर वैज्ञानिक संशोधन													3425-Other Scientific Research
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	618181	618181	..	780998	780998	..	780998	780998	..	1500000	1500000	Voted
एकूण ...	..	618181	618181	..	780998	780998	..	780998	780998	..	1500000	1500000	Total
३४५१-सचिवालय-आर्थिक सेवा													3451-Secretariat Economic Services
भारीत ...	33558	..	33558	50724	..	50724	40355	..	40355	53943	..	53943	Charged
दत्तमत ...	607091	153516	760607	855871	557363	1413234	775680	478343	1254023	913005	1298348	2211353	Voted
एकूण ...	640649	153516	794165	906595	557363	1463958	816035	478343	1294378	966948	1298348	2265296	Total
३४५२-पर्यटन													3452-Tourism
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	11040	11040	..	14479	14479	..	11797	11797	..	320936	320936	Voted
एकूण ...	..	11040	11040	..	14479	14479	..	11797	11797	..	320936	320936	Total
३६०४-स्थानिक संस्था व पंचायत राज संस्था यांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रकमा देणे													3604-Compensation and Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	8000000	8000000	..	10000000	10000000	..	15000000	15000000	..	15000000	15000000	Voted
एकूण ...	..	8000000	8000000	..	10000000	10000000	..	15000000	15000000	..	15000000	15000000	Total

विवरणपत्र 'ब'--समाप्त

STATEMENT 'B'-*End.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील २०२३-२४ (रुपये हजारात)

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2023-24 (Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimate 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024			Name of Programme
	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
४२५०-इतर सामाजिक सेवा यांवरील भांडवली खर्च													4250-Capital outlay on Other Social Services
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...		1000000	1000000	..	1000000	1000000	..	800000	800000	..	3000000	3000000	Voted
एकूण ...		1000000	1000000	..	1000000	1000000	..	800000	800000	..	3000000	3000000	Total
४५१५-इतर ग्रामविकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च													4515-Other Rural Devp. Programme.
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	12853251	12853251	..	52817725	52817725	..	17523566	17523566	..	57066919	57066919	Voted
एकूण ...	..	12853251	12853251	..	52817725	52817725	..	17523566	17523566	..	57066919	57066919	Total
४५५१-डोंगराळ क्षेत्रावरील भांडवली खर्च													4551-Capital Outlay on Hill Areas Programme
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	1520853	1520853	..	1900000	1900000	..	2000000	2000000	..	1900000	1900000	Voted
एकूण ...	..	1520853	1520853	..	1900000	1900000	..	2000000	2000000	..	1900000	1900000	Total
५४५२-पर्यटनावरील भांडवली खर्च													5452-Capital outlay on Tourism
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	998973	998973	..	2649585	2649585	..	2161360	2161360	..	3394599	3394599	Voted
एकूण ...	..	998973	998973	..	2649585	2649585	..	2161360	2161360	..	3394599	3394599	Total
५४६५-सर्वसाधारण वित्तीय व व्यापार-विषयक संस्थामधील गुंतवणूक													5465-Investments in General Financial and Trading Institutions
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	460000	460000	..	50000	50000	..	853120	853120	..	368300	368300	Voted
एकूण ...	..	460000	460000	..	50000	50000	..	853120	853120	..	368300	368300	Total
७६१०-शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे													7610-Loans to Govt. Servants etc.
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	21206	..	21206	28951	..	28951	28951	..	28951	29070	..	29070	Voted
एकूण ...	21206	..	21206	28951	..	28951	28951	..	28951	29070	..	29070	Total

कार्यक्रम प्रभाग

१. सचिवालय आर्थिक सेवा

नियोजन विभागाचे प्रामुख्याने कार्यक्रम प्रभाग व रोजगार हमी योजना प्रभाग असे दोन प्रभाग आहेत. कार्यक्रम प्रभागात प्रामुख्याने कार्यक्रमांतर्गत बाबींचा समन्वय साधला जातो व त्याकरिता कार्यक्रमांतर्गत अपेक्षित व्यय निश्चित करून त्यानुसार निधीचे वाटप करणे या बाबी हाताळल्या जातात.

अपर मुख्य सचिव व विकास आयुक्त हे या विभागाचे प्रमुख असून कार्यक्रम प्रभागाशिवाय विभागाच्या आस्थापनाविषयक बाबी त्यांच्या नियंत्रणाखाली आहेत.

या दोन्ही प्रभागांच्या मंत्रालयीन स्तरावरील आस्थापनाविषयक बाबी व अर्थसंकल्पीय बाबी, आस्थापना शाखा हाताळते. विभागाच्या नियंत्रणाखालील अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयाच्या आस्थापनाविषयक बाबीदेखील मंत्रालयीन प्रशासकीय विभाग म्हणून या विभागाकडून हाताळल्या जातात.

नियोजन विभागाच्या कार्यकक्षेत राज्य नियोजन मंडळ असून सदर मंडळावर कार्यकारी अध्यक्षाची नियुक्ती करण्यात येते व त्यांना मंत्रीपदाचा दर्जा दिला जातो. या राज्य नियोजन मंडळाच्या आस्थापनाविषयक बाबी नियोजन विभागातर्फे हाताळल्या जातात.

विभागाची एकत्रित कामे पार पाडण्यासाठी अपर मुख्य सचिव (नियोजन) व विकास आयुक्त व अपर मुख्य सचिव, (रोहयो) यांना १० सह/उप सचिव, ११ अवर सचिव, १ विशेष कार्य अधिकारी (पत व पध्दती) व अन्य ४८ अधिकाऱ्यांचे सहाय्य लाभले आहे. नियोजन विभागामधील विकास क्षेत्राची कामे, रोजगार हमी योजना आणि आस्थापनाविषयक बाबीसंबंधीची कामे पाहण्यासाठी एकूण ४४ कार्यासने कार्यशील आहेत.

(अ) विभागाचे विशिष्ट कार्यक्रम

१. राज्याच्या वार्षिक कार्यक्रमाची आखणी करणे :

१.१. राज्याच्या वार्षिक कार्यक्रमाची आखणी करणे, हे कार्यक्रम प्रभागाचे मुख्य कार्य आहे. सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षापासून "योजनांतर्गत खर्च" व "योजनेत्तर खर्च" ही संकल्पना वित्त विभागाच्या शासन निर्णय क्र. संकीर्ण २०१६/प्र.क्र.८८/अर्थ-१, दि. २७/०१/२०१७ नुसार रद्दबातल झाली आहे. त्याऐवजी सर्व प्रकारच्या खर्चाची "अनिवार्य खर्च" व "कार्यक्रमावरील खर्च" अशी विभागणी करण्यात आली आहे.

शासन निर्णय वित्त विभाग क्र. संकीर्ण २०१६/प्र.क्र.८८/अर्थ-१, दि. १२/११/२०१८ नुसार "कार्यक्रमावरील खर्च" याचे समन्वय न करण्याची जबाबदारी नियोजन विभागाकडेच सोपविण्यात आली असल्याने प्रचलित असलेल्या पद्धतीनुसार वार्षिक योजनेची आखणी करण्यात येत आहे.

१.२. प्रशासकीय विभागांना त्यांच्या विभागाशी संबंधित अशा विकास क्षेत्र/उपक्षेत्राखाली येणाऱ्या योजनांची प्रारुपे तयार करण्यास सांगितले जाते. प्रशासकीय विभागांकडून प्राप्त झालेल्या योजनांच्या प्रारुपाबाबत मा. उप मुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) हे संबंधित प्रशासकीय विभागांचे प्रभारी मंत्री महोदय व प्रशासकीय विभागांचे सचिव यांच्यासमवेत चर्चा करतात. तद्नंतर वार्षिक कार्यक्रमाच्या आकारमानाचे निश्चितीकरण "अर्थसंकल्प आकारमान व कार्यक्रम उप समिती" च्या मान्यतेने अंतिम करण्यात येते.

१.३. वार्षिक कार्यक्रम तयार करण्याच्या प्रक्रियेमध्ये कार्यक्रमावरील खर्चासाठी उपलब्ध असलेल्या साधनसंपत्तीचे मूल्यमापन करण्यासंदर्भात वित्त विभागाचाही अत्यंत निकटचा सहभाग असतो. खालील ६ बाबींच्या आधारे साधनसंपत्तीचे मूल्यमापन केले जाते.

१. चालू महसूलातील शिल्लक.
२. सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे अंशदान.
३. राज्य भविष्यनिर्वाह निधी.
४. खुल्या बाजारातील कर्जे.
५. संकीर्ण भांडवली आवक (निव्वळ).
६. अतिरिक्त अर्थबळ उभारणी.

१.४. राज्याकडे उपलबध असलेल्या साधनसंपत्तीचे क्षेत्रनिहाय वाटप करण्यापूर्वी त्यातून साध्य करावयाच्या भौतिक उद्दिष्टांचा प्रथम विचार करून त्या अनुरूप कार्यवाही करणे ही मूलत: नियोजन प्रक्रिया आहे. नियोजन प्रक्रियेत साधारणत: उपलब्ध साधनसंपत्ती, अपेक्षित उद्दिष्टे, उद्दिष्टपूर्तीसाठी आवश्यक बाबी, प्रत्यक्ष प्रगती या ४ टप्प्यांचा विचार करण्यात येतो.

१.५. राज्याच्या क्षेत्राचे संनियंत्रण, मूल्यमापन, फेरबदल व समायोजन या बाबी नियोजन प्रक्रियेत अंतर्भूत आहेत. विकासाच्या लाभाचे समान वाटप आणि जलदगती निश्चित करण्यासाठी योजनाबध्द विकास हा नियोजन प्रक्रियेचा उद्देश आहे.

सन २०२३-२४ करिता राज्याच्या वार्षिक कार्यक्रमाचे आकारमान रुपये १७२,०००/- कोटी इतके प्रस्तावित करण्यात आले आहे.

(i) केंद्र पुरस्कृत/केंद्र सहाय्यित योजना (Centrally Sponsored/ Centrally Assisted Schemes) :-

राज्यात राबविण्यात येणाऱ्या केंद्र पुरस्कृत योजनांचे सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली (Public Finance Management System - PFMS) वरील केंद्रीय योजनांशी Mapping करण्यात आले आहे. केंद्र पुरस्कृत योजनांच्या निधीचे परिणामकारक व्यवस्थापन करण्याच्या तसेच निधी विनियोगाच्या प्रक्रियेत अधिक परिणामकारकता आणण्याच्या दृष्टीने केंद्र शासनाने दिनांक ०१-०७-२०२१ पासून सुधारित कार्यपध्दतीचा अवलंब करण्याचे निर्देश दिलेले आहेत. सुधारित कार्यपध्दतीनुसार प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी संबंधित प्रशासकीय विभागाने एका Single Nodal Agency (SNA) ची नेमणूक करुन त्या योजनेसाठी प्राधिकृत बँकेमध्ये स्वतंत्र Single Nodal Bank Account उघडणे व योजनेच्या समन्वयाच्या दृष्टीने किमान उप सचिव दर्जाच्या अधिकाऱ्याची Nodal Officer म्हणून नियुक्ती करावयाची आहे. राज्यात केंद्र पुरस्कृत योजनांचे चांगल्याप्रकारे संनियंत्रण करता यावे म्हणून नियोजन विभागाच्या योजना माहिती प्रणाली (MP-SIMS) वर Central Distribution Fund म्हणून Tab उपलब्ध करण्यात आली आहे.

निती आयोग, नवी दिल्ली यांच्या दि. १७ ऑगस्ट, २०१६ च्या पत्रान्वये प्राप्त झालेल्या सूचनांनूसार अस्तित्वात असलेल्या ६६ केंद्र पुरस्कृत योजनांचे २८ छत्र योजनांमध्ये (Umberlla Scheme) एकत्रिकरण करण्यात आले असून त्याची विभागणी पुढीलप्रमाणे आहे :--

अ) गाभ्यामधील गाभा योजना (Core of the Core Schemes) :-

या प्रवर्गात दर्शविण्यात आलेल्या एकूण ६ छत्र योजनांकरिता केंद्र शासनाकडून सध्या अस्तित्वात असलेल्या तरतूदीप्रमाणे केंद्रीय सहाय्य प्राप्त होत आहे.

ब) गाभा योजना (Core Schemes) :-

या प्रवर्गात दर्शविण्यात आलेल्या एकूण २० छत्र योजनांकरिता केंद्र शासनाकडून केंद्र : राज्य हिस्सा ६०:४० या स्वरूपात केंद्रीय सहाय्य प्राप्त होत आहे.

(क) पर्यायी योजना (Optional Schemes) :-

या प्रवर्गात दर्शविण्यात आलेल्या एकूण २ छत्र योजनांकरिता केंद्र शासनाकडून केंद्र : राज्य हिस्सा ५०:५० या स्वरूपात केंद्रीय सहाय्य प्राप्त होत आहे.

(ii) राज्य नियोजन मंडळ : राज्य नियोजन मंडळाची स्थापना १९७२ साली करण्यात आली आहे. राज्य नियोजन मंडळाचे पदसिद्ध अध्यक्ष मा. मुख्यमंत्री आहेत. दि. १७ जून, २०१९ रोजी मा. श्री. राजेश क्षिरसागर यांची राज्य नियोजन मंडळाच्या 'कार्यकारी अध्यक्ष' या पदावर नियुक्ती करण्यात आली आहे.

(२) राज्य नियोजन मंडळाची सर्वसाधारण कार्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :-

(१) राष्ट्रीय विकास परिषदेचे निर्णय व मार्गदर्शक तत्त्वे यांच्या संदर्भात राज्य योजनेतील अग्रक्रम व लक्ष्ये ठरविण्याबाबत तसेच ही लक्ष्ये कालबद्ध पद्धतीने साध्य करण्यासाठी अवलंबावयाच्या धोरणाविषयी व नियोजनाचे तंत्र याबाबतीत शानाला वेळोवेळी सल्ला देणे.

(२) योजनांतर्गत कार्यक्रमाच्या व प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेणे व त्यात सुधारणा करण्याबाबत उपाययोजना सुचविणे.

(३) योजनांतर्गत योजनांचे/कार्यक्रमाचे मूल्यमापन व अभ्यास करण्याबाबत सल्ला देणे व याबाबतचा अहवाल तपासून अधिक कार्यक्षम अंमलबजावणीसाठी योग्य त्या शिफारशी करणे.

(४) राज्याच्या नियोजनाशी संबंधित महत्त्वाच्या प्रश्नावर शिफारशी करणे व शासनाकडून वेळोवेळी संदर्भित करण्यात येणाऱ्या इतर बाबींवर सल्ला देणे.

(iii) २० कलमी कार्यक्रम २००६ चे संनियंत्रण : केंद्र शासनाच्या सांख्यिकी व कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालयाने वीस कलमी कार्यक्रम १९८६ ची पुनर्रचना करुन नवीन कार्यक्रमाची आखणी केली आहे. पुनर्रचित कार्यक्रमास वीस कलमी कार्यक्रम-२००६ असे संबोधण्यात आले आहे. या कार्यक्रमाखालील कलमे ही ग्रामीण व शहरी लोकांच्या हितासाठी आहेत. हा कार्यक्रम संपूर्ण देशातील गरीब व विशेष अधिकारापासून वंचित असलेल्या लोकांसाठी आहे. तसेच जनतेच्या राहणीमानात सुधारणा करणे व दारिद्र्य निर्मुलनाशी संबंधित कार्यक्रमावर भर देणारा आहे. सदर कार्यक्रम १ एप्रिल, २००७ पासून अंमलात आलेला आहे.

या कार्यक्रमाखाली एकूण ६६ उप कलमांचा समावेश आहे, त्यापैकी २५ उपकलमे त्रैमासिक तत्त्वावर संनियंत्रणाकरिता निर्धारित करण्यात आली आहेत. उर्वरित उपकलमांचे संनियंत्रण वार्षिक तत्त्वावर होत आहे. उपरोक्त २५ उपकलमांचे संनियंत्रण सांख्यिकी व कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय, भारत सरकार यांच्यामार्फत त्रैमासिक तत्वावर करण्यात येत आहे. तर उर्वरित उपकलमांचे संनियंत्रण वार्षिक तत्त्वावर संबंधीत प्रशासकीय केंद्रीय मंत्रालयामार्फत करण्यात येत आहे. त्रैमासिक संनियंत्रण होणाऱ्या कार्यक्रमात राज्याने केलेली प्रगती राज्याचा गुणानुक्रम ठरविण्यासाठी विचारात घेतली जाते.

वीस कलमी कार्यक्रमाची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी संबंधित मंत्रालयीन विभागामार्फत केली जाते. त्याचे संनियंत्रण व पुर्नविलोकन राज्यस्तरावर नियोजन विभागामार्फत केले जाते. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार वीस कलमी कार्यक्रमाच्या यशस्वी अंमलबजावणी व संनियंत्रणासाठी दि. २८ ऑगस्ट, २००७ रोजी राज्य, जिल्हा व तालुकास्तरावर समित्यांची स्थापना करण्यात आली आहे.

२. जिल्हा योजना : राज्य योजना तयार करण्याची प्रक्रिया सुरू असतानाच सर्वसाधारण जिल्हा योजना तयार करण्यासंबंधी मार्गदर्शक तत्त्वे जिल्ह्यांना कळविली जातात. उपलब्ध साधन संपत्तीनुसार प्रत्येक जिल्ह्यास नियतव्ययाची मर्यादा कळविण्यात येते आणि त्यानुसार जिल्ह्यांनी जिल्हा योजना तयार करावयाची असते.

२. जिल्ह्यांकडून आलेल्या जिल्हा वार्षिक योजना (सर्वसाधारण) च्या प्रारूप आराखड्यांवर मा. मंत्री (नियोजन) आणि जिल्हा नियोजन समितीचे प्रतिनिधी यांच्यामध्ये चर्चा होते आणि जिल्हा योजनांचा आकार निश्चित केला जातो. त्यानंतर जिल्हा योजनांचा यथोचितपणे राज्य योजनेत समावेश केला जातो. सन २०२३-२४ करिता रु. १५१५०.०० कोटी नियतव्यय मंजूर असून त्यापैकी ९५% चालू योजनांवर, ३.५% नाविन्यपूर्ण योजनांवर व ०.५% मूल्यमापन, सनियंत्रण व डाटा एन्ट्री करिता, १% निधी जिल्हास्तरावर शाश्वत विकास ध्येय गाठण्यासाठी उपयोगात आणावा लागेल. जिल्हा योजनेच्या ९५% नियतव्ययापैकी आवश्यकतेनुसार ५.००% अतिवृष्टी, पूर परिस्थिती, गारपीट आणि ५.००% टंचाईच्या परिस्थितीत करावयाच्या तातडीच्या उपाययोजना याकरीता खर्च करण्यास जिल्ह्याला मुभा दिली असून त्याप्रमाणे खर्च करणे आवश्यक आहे.

३. अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय :

१. राज्य शासनाच्या विविध विभागांकडून राबविल्या जाणाऱ्या योजना/ कार्यक्रम यांचा मुख्य उद्देश कितपत साध्य झाला, योजनेचे लाभ योग्य वेळी व योग्य प्रमाणात मिळाले का, योजनेची अंमलबजावणी योग्य प्रकारे होत आहे किंवा कसे व योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये सुधारणा करणे आवश्यक आहे काय? इत्यादी बाबत माहिती शासनास उपलब्ध व्हावी या उद्देशाने योजना/कार्यक्रमांचा अद्ययावत प्रतिसाद वेळोवेळी उपलब्ध रहावा या उद्देशाने योजना/कार्यक्रमांच्या मूल्यमापनाचे काम अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयाकडून करण्यात येते. तसेच बाह्यस्थ संस्थांकडूनदेखील काही विषयांचे मूल्यमापन अभ्यास घेण्यात येतात. त्यासाठी बाह्यस्थ संस्थांची नामिका सूची तयार करण्यात आली आहे.

२. सन २०२१-२२ मध्ये अर्थ व सांख्यिकी संचालनायाद्वारे कृषी व यंत्रमागधारक ग्राहकांना विज योजनेचा अहवाल पूर्ण करण्यात आला असून शासनास सादर करण्यात आला आहे.

३. सन २०२१-२२ मध्ये खालील योजनांच्या मूल्यमापन अभ्यासाचे काम प्रगतीपथावर आहे.

१. अनुसूचित जाती व नवबौद्ध यांच्या मालकीच्या विहिरींवरील कृषी पंपांचे विद्युतीकरण करणे.

२. भारतरत्न डॉ. ए. पी. जे. अब्दूल कलाम अमृतआहार योजना.

३. राष्ट्रीय कृषी विकास योजना.

४. एकात्मिक फलोत्पादन विकास अभियान योजना.

५. अंगणवाडी प्रशिक्षण केंद्र व मध्यमस्तर प्रशिक्षण केंद्र यांच्या प्रशिक्षणाच्या परिणामाचे मूल्यमापन योजना.

सन २०२२-२३ मध्ये मूल्यमापन अभ्यासाकरिता योजना प्रस्तावित करण्यात आल्या असून त्या अभ्यासाच्याबाबत मंजूरी प्राप्त झाल्यास कार्यवाही करण्यात येईल. बाह्यस्थ संस्थांची नामिकासूची तयार करण्याची प्रक्रिया सुरू आहे.

सन २०२२ - २३ मध्ये मुल्यमापन अभ्यासाकरीता प्रस्तावित करण्यात आलेल्या योजनांना नियोजन नियोजन विभागाकडून मान्यता प्राप्त झाली आहे. बाह्यस्थ संस्थांची नामिकासूची तयार करण्याची कार्यवाही सुरू आहे.

४. शाश्वत विकास ध्येय- शासन निर्णय क्र. एस. डी. जी-२०२०/ प्र.क्र.३५/का.१४१२ दिनांक ०३ डिसेंबर २०२० अन्वये, अर्थ सांख्यिकी संचालनालयाच्या अधिनस्त शाश्वत विकास ध्येय अंमलबाजवणी आणि समन्वय केंद्राची स्थापना करण्यात आली आहे. या केंद्रामार्फत शाश्वत विकास ध्येयाच्या अनुषंगाने राज्य निर्देशक आराखडा व राज्य योजनांचे शाश्वत विकास ध्येय व लक्ष्यांशी सांगड अहवाल प्रकाशित करण्यात आले आहे. जिल्हा निर्देशक आराखडा तयार करण्यात येत असून इंग्रजी व मराठी भाषेमध्ये मेटाडेटा तयार करण्याचे काम सुरु आहे तसेच शाश्वत विकास ध्येयांबाबतचा बेसलाईन रिपोर्ट तयार करण्याचे काम सुरू आहे.

५. गुणात्मक विश्वासार्ह सांख्यिकी माहिती वेळेवर प्राप्त व्हावी यासाठी राज्यातील सांख्यिकी प्रणालीचे बळकटीकरण करण्याच्या उद्देशाने अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयामार्फत 'सांख्यिकी सक्षमीकरणासाठी सहाय्य' ही केंद्रीय क्षेत्र योजना राबविण्यासाठी तयार करण्यात आलेला आराखडा केंद्रीय सांख्यिकी कार्यालयाने मंजूर केला आहे. या आराखड्यानुसार केंद्र शासनाने मंजूर केलेल्या रु.१८.०५ कोटी निधीपैकी प्राप्त होणारा निधी मार्च सन २०२५ पर्यंत खर्च करण्यात येईल. त्या अनुषंगाने केंद्र शासनाच्या सांख्यिकी आणि कार्यक्रम कार्यान्वयन मंत्रालय आणि नियोजन विभाग, महाराष्ट्र शासन यांच्यात सामंजस्य करार करण्यात आला आहे.

६. नियोजन प्रक्रियेचे संगणकीकरण करण्यात आले आहे आणि नियोजन प्रक्रिया जलद व पारदर्शी होण्याच्या दृष्टीने नियतव्यय वितरण, खर्च सनियंत्रण व वार्षिक योजना प्रकाशने यासाठी "महाराष्ट्र योजनांतर्गत योजना माहिती व्यवस्थापन प्रणाली (MPSIMS) " ही आज्ञावली विकसित करण्यात आली आहे. जनतेच्या वापरासाठी व विभागांच्या वापराच्या सुलभतेसाठी MPSIMS प्रणालीसाठी स्वतंत्र संकेतस्थळ विकसित (https:// mahades.maharashtra.gov.in) करण्यात आले आहे.

७. सांख्यिकी संग्रहण अधिनियम, २००८ (सन २००९ चा ७) च्या कलम ३३ खाली तयार करण्यात आलेल्या सांख्यिकी संग्रहण नियम, २०११ मधील नियम ३, उप नियम (२) अनुसार प्रदान केलेल्या शक्तीनुसार महाराष्ट्र शासनाने या नियमांखाली अधिकार व कर्तव्ये बजावण्याकरीता संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य यांना "नोडल ऑफीसर" म्हणून घोषित केले आहे.

४. महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र (महाराष्ट्र रिमोट सेन्सिंग ॲप्लिकेशन्स सेंटर) :

बहुउद्देशीय उपग्रह, भारतीय तसेच विदेशी उपग्रहाद्वारे प्राप्त होणाऱ्या पृथ्वीच्या छायाचित्राचे विश्लेषण रिमोट सेन्सिंग या अत्याधुनिक व प्रगत तंत्रज्ञानाचे सहाय्याने करून नैसर्गिक साधन-संपत्तीचा विकास जलदगतीने करण्यासाठी उपयोग केला जातो. सुदूर संवेदन तंत्रज्ञानाचे महत्त्व लक्षात घेवून राज्य शासनाने १९८८ मध्ये नागपूर येथे नियोजन विभागाच्या नियंत्रणाखाली महाराष्ट्र रिमोट सेन्सिंग ॲप्लिकेशन सेंटर, नागपूर या स्वायत्त संस्थेची स्थापना केली. केंद्राची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत :

* रिमोट सेन्सिंग तंत्रज्ञानाचा वापर हा विविध क्षेत्रात कसा उपयोगी आहे याबाबत जाणीव निर्माण करून त्या तंत्रज्ञानाचा महाराष्ट्र राज्यात विकास करणे.

* नैसर्गिक संपत्तीबाबत उपलब्ध माहितीची विश्वासार्हता वाढविणे.

* रिमोट सेन्सिंग तंत्रज्ञानाच्या वृध्दीसाठी व त्याच्या योग्य वापरासाठी माहिती व सल्ला देणारी संस्था म्हणून काम करणे.

* नैसर्गिक संपत्तीबाबतच्या माहितीचे सधन पध्दतीने व्यवस्थापन करण्यासाठी लोकांना प्रवृत्त करणे, या तंत्रज्ञानाचा वापर करू इच्छिणाऱ्या संस्थांना योग्य मार्गदर्शन, प्रत्यक्ष शिक्षण व प्रशिक्षण देणे.

* रिमोट सेन्सिंगद्वारा उपलब्ध माहिती संकलित करणे व ही माहिती संबंधित शासकीय विभागांना गरजेनुसार उपलब्ध करून देणे.

* राज्याच्या साधन-संपत्तीचे नकाशे आवश्यकतेनुसार तयार करणे इत्यादी.

* राज्यातील नैसर्गिक साधन संपदेविषयीचा अभ्यास, विकास आराखडे तसेच नियंत्रणविषयक बाबींच्या अभ्यासास उपयुक्त अशा सर्व साधनसुविधा आणि संगणक इत्यादीबाबत हे केंद्र परिपूर्ण आहे.

* या केंद्राकडून सुदूर संवेदन तंत्रज्ञान आणि भौगोलिक माहिती प्रणालीबाबत जाणीव निर्माण करण्याकरिता या विषयावर विविध कार्यालयासाठी वेळोवेळी प्रशिक्षणे, चर्चासत्र, कार्यशाळा इत्यादी आयोजित केली जातात.

केंद्राची उद्दिष्टे समोर ठेवून मागील वर्षात अंतरीक्ष विभाग, भारत सरकार तसेच महाराष्ट्र शासन यांनी पुरस्कृत केलेले प्रकल्प राबविण्यात आले आहेत. यापूर्वी या केंद्राने महाराष्ट्र राज्याकरिता काही प्रकल्प पूर्ण केलेले आहेत; जसे की, आपत्कालीन व्यवस्थापन माहिती प्रणाली, रस्ते माहिती प्रणाली, राज्यातील सर्व गावांचे भूकर नकाशांचे अंकीयकरण, महाराष्ट्राच्या संपूर्ण किनारपट्टी नियंत्रण भागाचे नकाशीकरण इ. राष्ट्रीय नैसर्गिक संपदा माहिती प्रणाली प्रकल्पा अंतर्गत राज्यातील सर्व जिल्ह्यांची नैसर्गिक संपदेविषयीची पायाभूत माहिती तयार करण्यात आली आहे. राज्यातील नगर विकास विभागाकरिता महाराष्ट्राच्या संपूर्ण किनारपट्टीलगतच्या गावांचे गावनिहाय किनारा क्षेत्र व्यवस्थापन आराखडा (सीझेडएम) तयार करण्यात आला आहे. राज्याच्या डोंगरी विकास कार्यक्रमात समाविष्ट करण्याकरिता डोंगरी गट/उपगटाची निश्चिती करणे.

या व्यतिरिक्त, जिओ-डेटाबेस आणि मेटाडेटा मानकांचे काम म. सु. सं. केंद्रामध्ये केले जात आहे. म.सु.सं.केंद्र जिओ-पोर्टल, त्याची सेवा आणि अनुप्रयोग प्रकाशित करण्यासाठी भू-स्थानिक डेटाबेस SDC (राज्य माहिती केंद्र) सह एकत्रित केला गेला आहे. डेटा शेअरिंग आणि भागधारकांमधील डेटाची सुलभता या संदर्भात, अंमलबजावणीसाठी सरकारी स्तरावर धोरण तयार केले जात आहे.

सुदूर संवेदन व माहिती प्रणालीचा विविध विभागांतर्गत प्रभावीपणे वापर होण्याच्या दृष्टीने म.सु.सं.उ. केंद्राने ३५ विभागांसाठी "पालक वैज्ञानिक" म्हणून नामनिर्देशित केले असून "पालक वैज्ञानिक" संबंधित विभागाच्या अधिकाऱ्याशी संपर्क करून त्यांच्या सुदूर संवेदन व माहिती प्रणालीशी संबंधित गरजा समजून, माहितीची मानके तयार करुन त्यांची राज्य माहिती केंद्राशी सांगड घालीत आहेत.

म.सु.सं.उ. केंद्र विभागासाठी Web-GIS server वर Geo-processing tools (साधने) तयार करीत असून यामुळे विभागाद्वारे माहितीचे विश्लेषण व विविध भू-अवकाशासंबंधीचे आराखडे तयार करण्यास मदत होईल.

२. **२०२२-२३ या वर्षात राष्ट्रीय सुदूर संवेदन केंद्र, अंतरीक्ष विभाग, भारत सरकार तसेच महाराष्ट्र शासनाने पुरस्कृत (नवीन प्रकल्प) राबविण्यात आलेले प्रकल्प तसेच प्रगती पथावरील प्रकल्प/कामे खालीलप्रमाणे :**

महाराष्ट्र सरकारसाठी महाभूमी अंतर्गत मूळ नकाशा निर्मिती.

महाराष्ट्र सरकारमधील महाभूमी कार्यक्रमांतर्गत ऑर्थो-रेक्टिफाइड हाय रिझोल्यूशन सॅटेलाईट डेटा-वापरून गाव कॅडस्ट्रल नकाशाचे अद्ययावतीकरण आणि भौगोलिक संदर्भ करणे.

महाआग्रिटेक : महाराष्ट्र राज्यातील कृषी व्यवस्थापनासाठी पीक मूल्यांकन आणि निर्णय समर्थनासाठी तंत्रज्ञानाचा समन्वयात्मक वापर.

महामदत : महाराष्ट्र राज्यात, मदत आणि पुनर्वसन, महसूल आणि वन विभागामध्ये अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून दुष्काळाचे देखरेख आणि मूल्यांकन.

FASAL (R&D) : महालनोबिस नॅशनल क्रॉप फोरकास्ट सेंटर, केंद्र सरकारमध्ये जागा, कृषी-हवामानशास्त्र आणि जमीन आधारित निरीक्षणे करून कृषी उत्पादनाचा अंदाज वर्तवणे.

चमन : महालनोबिस नॅशनल क्रॉप फोरकास्ट सेंटर, केंद्र सरकारमध्ये जिओ-इन्फॉर्मेटिक्सचा वापर करून समन्वित फलोत्पादन मूल्यांकन आणि व्यवस्थापन.

सुफलम : केंद्र सरकारच्या अंतराळ अनुप्रयोग केंद्रामध्ये अन्न सुरक्षा, कृषी मूल्यमापन आणि देखरेख कार्यक्रमासाठी अंतराळ तंत्रज्ञानाचा वापर.

कृषी विभाग, महाराष्ट्र राज्य मधील ATMA साठी ATMA नकाशा निर्मिती करणे.

अकोला महानगर पालिकेकरिता महाजीएसडीए, डेव्हलपमेंट ऑफ इंटीग्रेटेड मोबाईल जीआयएस ॲप्लिकेशन, "महा व्हीएएन", महाअग्रिटेक, एएमसी कन्झूमर फीडबॅक पोर्टल विकसित करणे.

उपग्रह सुदूर संवेदन तंत्रज्ञान व ड्रोनचा वापर करून जलसंपदा विभाग महाराष्ट्र राज्य प्रस्तावित व विदर्भ पाटबंधारे विकास मंडळ प्रायोजित लोअर दुधना प्रकल्पाच्या पूर्ण जलाशय लीव्हर (एफआरएल) चे सीमांकन करणे.

उपग्रह सुदूर संवेदन तंत्रज्ञान व ड्रोनचा वापर करून VIDC, महाराष्ट्र राज्य प्रस्तावित व WRD प्रायोजित गोसीखुर्द प्रकल्पाच्या पूर्ण जलाशय लीव्हर (एफआरएल) चे सीमांकन करणे.

जलसंपदा विभाग (WRD)/वापरकर्त्यांच्या गरजेनुसार/प्रयोजनार्थ सिंचन माहिती प्रणालीसाठी डेटाबेस आणि नकाशे यांची सातत्याने निर्मिती करणे.

भू-स्थानिक दृष्टीकोनातून भीमा उप-खोऱ्यातील पुराचे विश्लेषण करण्यासाठी GoM द्वारे स्थापन केलेल्या पूर समितीसाठी GoM ला अहवाल सादर केलेला आहे.

केंद्र सरकार प्रायोजित जवाहरलाल नेहरू पोर्ट ट्रस्ट (JNPT) साठी भौगोलिक-स्थानिक डेटाबेस आणि वेब-पोर्टलची रचना आणि विकास.

महाराष्ट्र वन विभागासाठी एकात्मिक वन माहिती प्रणाली (IFIS)

सरकारच्या वापरकर्ता विभागांना तांत्रिक सहाय्य प्रदान करणे, महाभूमी (ऑर्थो) च्या महत्त्वाच्या डेटाची ऑन-लाइन विवेकबुध्दी आणि चतुराईने आणि डिजिटल भूप्रदेश मॉडेल (वापरकर्त्यांसाठी प्रतिबंधित), उतार नकाशा, रूपरेषा इ. तयार करण्यासाठी अपोलो सॉफ्टवेअरवरील वेब आधारित अनुप्रयोगांद्वारे सानुकूलित केल्यानंतर MRSAC पोर्टलद्वारे महाराष्ट्राचे MRSAC पोर्टलद्वारे, जिओ-स्पेशियल डिजिटल डेटाबेस सिस्टमसह प्रतिमा लायब्ररी (कमी, मध्यम आणि उच्च रिझोल्यूशन) कव्हर करणारी प्रतिमा कॅटलॉगसह स्मार्ट, वापरकर्ता अनुकूल आणि बुध्दिमान शोध इंजिन इ.

* उच्च उत्कल उपग्रह छायाचित्राचा वापर करून भुसावह औष्णिक केंद्राचे नकाशीकरण करणे.

* विकेंद्रित योजनेसाठी स्पेस बेसड् माहिती संकलन (एसआयएस-डीपी).

* महाराष्ट्र राज्याकरिता उच्च रिझोल्युशन सेटेलाईट डेटा वापरून ग्रामीण भागातील जल आणि मृदा संवर्धन मालमत्तांचे नकाशीकरण करणे.

* महाराष्ट्र राज्याकरिता मोबाईल ॲप वापरून पाणी आणि मृदासंवर्धन संरचना आणि जल मालमत्तांचे जिओटॅगिंग करणे.

* महाराष्ट्र राज्याकरिता अतिशय उच्च रिझोल्युशन उपग्रह डेटा वापरून मोठ्या प्रमाणात (१.१०K) भूजल संभाव्य मॅपिंग करणे.

* महाराष्ट्र राज्याकरिता पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता विभाग (W.S.S.D.) साठी जिओपोर्टलचा विकास करणे.

* कालव्याच्या जाळ्याचे प्रमाणिकरण आणि P.M. GATISHAKTI साठी हायड्रोस्ट्रक्चर लेयरची उभारणी करिता प्रस्ताव सादर करणे.

* P.M. GATISHAKTI अंतर्गत संपूर्ण महाराष्ट्रासाठी पूर नकाशे तयार करणे.

* महाराष्ट्राचा उच्च रिझोल्युशन सॅटेलाईट डेटा वापरून गाव कॅडस्ट्रल नकाशाचे अद्ययावतीकरण आणि भौगोलिक संदर्भ करणे.

* NRSA, ISRO हैद्राबादद्वारे प्रायोजित भू-स्थानिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम (IWMP) चे निरीक्षण करणे.

*NRSA, ISRO हैद्राबाद यांनी प्रायोजित केलेल्या भू-स्थानिक तंत्र-ज्ञानाचा वापर करून नाबार्ड पाणलोटाचे निरीक्षण करणे.

* महाराष्ट्र राज्यातील नोंदणी महानिरिक्षक यांनी प्रायोजित केलेल्या वार्षिक विवरणदरासाठी (ASR) GIS आधारित व्हॅल्यू झोन मॅपिंग.

* P.M. GATISHAKTI प्रकल्पांतर्गत सार्वजनिक बांधकाम विभागामार्फत महाराष्ट्राच्या जीआयएस रोड नेटवर्कचे प्रमाणिकरण करणे.

३. **२०२३-२४ या वर्षात राष्ट्रीय सुदूर संवेदन केंद्र, अंतरीक्ष विभाग, भारत सरकार तसेच महाराष्ट्र शासन पुरस्कृत खालील प्रकल्प राबविण्यात येणार आहेत :**

महाराष्ट्र सरकारसाठी महाभूमी अंतर्गत मूळ नकाशा (Base Map) निर्मिती.

महाराष्ट्र सरकारसाठी पूरांचे नकाशीकरणसाठी (फ्लड मॅपिंग) भू-स्थानिक तंत्रज्ञानाचा वापर

उच्च उत्कल उपग्रह छायाचित्राचा वापर करून भुसावळ औष्णिक केंद्राचे नकाशीकरण करणे.

महामदत : महाराष्ट्र राज्यात मदत आणि पुनर्वसन, महसूल आणि वन विभागामध्ये अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून कृषी दुष्काळाचे आकलन, देखरेख आणि मूल्यांकन.

FASAL (R&D) : महालनोबिस नॅशनल क्रॉप फोरकास्ट सेंटर, केंद्र सरकारमध्ये अवकाश कृषी-हवामानशास्त्र आणि जमीन आधारित निरीक्षणे करून कृषी उत्पादनाचा अंदाज वर्तवणे.

चमन : महालनोबिस नॅशनल क्रॉप फोरकास्ट सेंटर, केंद्र सरकारमध्ये जिओ-इन्फॉर्मेटिक्सचा वापर करून समन्वित फलोत्पादन मूल्यांकन आणि व्यवस्थापन करणे.

सुफलाम : केंद्र सरकारच्या अंतराळ अनुप्रयोग केंद्रामध्ये अन्न सुरक्षा, कृषी मूल्यमापन आणि देखरेख कार्यक्रमासाठी अंतराळ तंत्रज्ञानाचा वापर करणे.

महाराष्ट्र सरकारकरिता MahaBHUMI अंतर्गत ऑर्थोरेक्टिफाइड हाय रिझोल्यूशन सॅटेलाईट डेटा वापरून गाव कॅडस्ट्रल नकाशाचे अद्ययावतीकरण करणे आणि भौगोलिक-संदर्भीकरण करणे.

* महाराष्ट्र राज्याच्या भूजल संसाधनांच्या व्यवस्थापनासाठी निर्णय समर्थन प्रणाली (डीएसएस) विकसित करणे.

*राष्ट्रीय जल विज्ञान प्रकल्प (NHP) अंतर्गत मसूदा भूजल सर्वेक्षण विकास संस्था यांना सादर केला जाईल.

*केंद्र सरकार प्रायोजित जवाहरलाल नेहरू पोर्ट ट्रस्ट (JNPT) साठी भौगोलिक-स्थानिक डेटा बेस आणि वेब पोर्टलची रचना आणि विकास करणे.

* महाराष्ट्र वन विभागासाठी एकात्मिक वन माहिती प्रणाली (IFIS) तयार करणे.

* सरकारच्या वापरकर्ता विभागांना तांत्रिक सहाय्य प्रदान करणे, महाभूमी (ऑर्थो) च्या महत्त्वाच्या डेटाची ऑनलाईन सामंजस्य आणि कुशलतेने डिजिटल भू-प्रदेश मॉडेल, (वापर कर्त्यांसाठी प्रतिबंधित) उतार नकाशा, रुपरेषा इ. तयार करण्यासाठी ॲपोलो सॉफ्टवेअर वेब आधारित अनुप्रयोगांद्वारे सानुकुलित केल्यानंतर MRSAC पोर्टलद्वारे महाराष्ट्राचे MRSAC पोर्टलद्वारे, जिओ स्पेशियल डिजिटल डेटा बेस सिस्टमसह छायाचित्रालय (कमी, मध्यम आणि उच्च रिझोल्यूशन) कव्हर करणारी छायाचित्र कॅटलॉगसह स्मार्ट, वापरकर्ता अनुकूल आणि सामंजस्य कार्यप्रणाली तयार करणे.

* जिओ इन्फर्मेटिक्स टेक्नॉलॉजी वापरून महाराष्ट्र राज्य पूर माहिती प्रणाली विकसित करणे.

*महाराष्ट्र राज्याकरिता उच्च रिझोल्युशन सॅटेलाईट डेटा वापरून ग्रामीण भागातील जल आणि मृदासंवर्धन मालमत्तेचे नकाशीकरण करणे.

*महाराष्ट्र राज्याकरिता मोबाईल ॲप वापरून पाणी आणि मृदासंवर्धन संरचना आणि जल मालमत्तेचे जिओ टॅगींग करणे.

*महाराष्ट्र राज्याकरिता अतिशय उच्च रिझोल्युशन उपग्रह डेटा वापरून मोठ्या प्रमाणात (१.१०K) भूजल संभाव्य मॅपिंग करणे.

*महाराष्ट्र राज्याकरिता पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता विभाग (W.S.S.D.) साठी जिओपोर्टलचा विकास करणे.

* कालव्याच्या जाळ्याचे प्रमाणिकरण आणि P.M. GATISHAKTI साठी हायड्रोस्ट्रक्चर लेयरची उभारणी करिता प्रस्ताव सादर करणे.

* P.M. GATISHAKTI अंतर्गत संपूर्ण महाराष्ट्रासाठी पूर नकाशे तयार करणे.

* महाराष्ट्र राज्यातील नोंदणी महानिरिक्षक यांनी प्रायोजित केलेल्या वार्षिक विवरणदरासाठी (ASR) GIS आधारित व्हॅल्यू झोन मॅपिंग करणे.

* P.M. GATISHAKTI प्रकल्पांतर्गत सार्वजनिक बांधकाम विभागामार्फत महाराष्ट्राच्या जीआयएस रोड नेटवर्कचे प्रमाणीकरण करणे.

* केंद्रामध्ये वेळोवेळी विविध प्रकल्पांतर्गत निर्माण केलेली पायाभूत माहितीचे संगणकीकरण भौगोलिक माहिती प्रणालीनुसार करण्यात आली आहे. यासाठी केंद्रात स्वतंत्र राज्य संपदा माहिती व्यवस्थापन प्रणाली (SRIMS) कक्षाची स्थापना करण्यात आली आहे. यामुळे उपलब्ध माहितीची इतर संलग्न सांख्यिकी माहितीशी सांगड घालून एकात्मिक अभ्यास करणे शक्य होते. त्यामुळे संपदा विकासाचे आराखडे अधिक परिणामकारक आणि संयुक्तीक करणे शक्य होते.

*महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र (RS) रेडिओ प्रणाली (GIS) (भौगोलिक माहिती प्रणाली) डेटा निर्मिती संकलनाची गरज पूर्ण करण्यासाठी जिल्हास्तरीय (GIS) भौगोलिक माहिती प्रणाली सेवा केंद्र स्थापन करण्याची योजना करत आहे. यामुळे महाराष्ट्र राज्याला वैज्ञानिकदृष्ट्या योग्य संसाधन डेटाबेसवर आधारित राज्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी रेडिओ प्रणाली भौगोलिक माहिती प्रणाली तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यात येईल.

* केंद्राच्या सुरळीत आणि प्रभावी कामकाजासाठी मशीन, उपकरणे, संगणक प्रणाली, फर्निचर आणि इमारत यासारख्या विद्यमान सुविधा वेळोवेळी अद्ययावत करणे आवश्यक आहे. हे पाहता, वैज्ञानिक उपकरणे खरेदी करण्यासाठी आणि प्रशासकीय खर्च भागविण्यासाठी पुरेसा निधी उपलब्ध करणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र राज्य सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र यांना आवर्ती व अनावर्ती खर्चासाठी राज्य शासनाकडून १००% आर्थिक सहाय्य देण्यात येते. त्यामध्ये महाराष्ट्र राज्य सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र तसेच मुंबई व पुणे येथील नवीन शाखा कार्यालयासाठी आस्थापना यंत्रसामग्री व इतर अनुषांगिक बाबींवरील खर्च भागविण्यासाठी तसेच पायाभूत सुविधांसाठी अपेक्षित खर्चाचा समावेश आहे.

* महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र, नागपूर ह्यांना प्रमुख संस्था (Nodal Agency) म्हणून कार्य पार पाडण्यासाठी व "महाराष्ट्र डीजीटल भौगोलीक माहिती संच प्रणाली" (Maharashtra Geospatial Digital Database System-MGDDS.- MahaBHUMI) आगामी चार वर्ष कालावधीत विकसित करण्यासाठी एकूण अपेक्षित खर्च रुपये ३११.१७ कोटी इतका मंजूर केला आहे. महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्रासाठी वर्ष २०२२-२३ साठी रुपये ७८.१० कोटी नियतव्यय मान्य करण्यात आला असून वर्ष २०२३-२४ साठी रुपये १५०.०० कोटी इतका नियतव्यय प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

५. विकास मंडळे : राज्य विधी मंडळाने पारित केलेला ठराव स्वीकृत करून दिनांक ९ मार्च, १९९४ रोजी राष्ट्रपतींनी प्रसृत केलेल्या आदेशाद्वारे महाराष्ट्राच्या राज्यपालांवर विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्राकरिता विकास मंडळे स्थापन करण्याची विशेष जबाबदारी घटनेच्या अनुच्छेद ३७१(२) अन्वये सोपविली. मा. राष्ट्रपतींच्या महोदयांच्या उपरोक्त आदेशाद्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्राच्या मा. राज्यपालांनी दिनांक ३० एप्रिल, १९९४ रोजी "विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळे आदेश- १९९४" निर्गमित करून विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्राकरिता विकास मंडळे स्थापन केली. या मंडळांवर मा. अध्यक्ष तसेच इतर सदस्यांची दिनांक २५ जून, १९९४ च्या आदेशान्वये नियुक्ती करून कामकाजास सुरूवात झाली. आता, मा. राज्यपाल यांनी दिनांक ५ सप्टेंबर, २०११ रोजीच्या अधिसूचनेद्वारे "विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळे आदेश-२०११" निर्गमित केले असून सदर आदेशाद्वारे "विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळे आदेश-१९९४" अधिक्रमीत करण्यात आलेले आहेत.

मंडळांची कार्यक्षेत्रे व कामे पुढीलप्रमाणे आहेत :--

(१) विकास मंडळाची कार्यक्षेत्रे : या मंडळाची कार्यक्षेत्रे पुढे विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे असतील :

१) विदर्भ विकास मंडळ	-	नागपूर, अमरावती महसूल विभाग
२) मराठवाडा विकास मंडळ	-	औरंगाबाद महसूल विभाग
३) उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळ	-	कोकण, पुणे आणि नाशिक महसूल विभाग

(२) विकास मंडळाची कार्ये : विकास मंडळ, वेळोवेळी :--

(अ) मंडळांची साधनसंपत्ती, गरजा व संधी यांचा विचार करून आणि संपूर्ण राज्याचा विकास लक्षात घेऊन, त्याच्या कार्यक्षेत्राच्या संबंधात संभाव्य सामाजिक-आर्थिक विकासाची निश्चिती करील,

(ब) विकास मंडळांच्या कार्यक्षेत्रांमध्ये ज्यांच्यावर विशेष लक्ष देण्याची आवश्यकता असेल अशी क्षेत्रे/भाग/लोकसंख्या गट निश्चित करील,

(क) प्रादेशिक/जिल्हा विकास अहवाल तयार करील आणि ते नियतकालाने अद्ययावत करील. प्रादेशिक/जिल्हा विकास अहवालांमध्ये पुढील बाबींचा समावेश असेल :-

(एक) स्थानिक मानवी व नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे निर्धारण व संभाव्य सामाजिक-आर्थिक विकास यांचे पृथ:करण,

(दोन) संबंधित सामाजिक-आर्थिक क्षेत्रांच्या विकास निर्देशांकानुसार महत्त्वाच्या लोकसंख्या गटांची विकास स्थिती,

(तीन) आरोग्य, शिक्षण व उपजिविकेचे प्रश्न यासारख्या मानवी विकास निर्देशांकाच्या विकास स्थितीची संगणना,

(चार) प्रदेशांची साधनसंपत्ती व संभाव्य भौगोलिक स्थिती यांच्या आधारे प्रादेशिक विकास योजनेचा आराखडा,

(पाच) योजनेच्या कार्यक्रमाच्या आणि संपूर्ण प्रादेशिक विकासाच्या निर्धारणावरील व मुल्यमापनावरील परिणाम.

(ड) वार्षिक, तसेच पंचवार्षिक योजनेच्या काळात गरजाधारित संतुलित प्रादेशिक विकास विचारात घेऊन विकास मंडळाच्या कार्यक्षेत्रावरील विकास खर्चाच्या पातळ्या सुचवेल,

(ई) मंडळाच्या कार्यक्षेत्रांच्या सर्वांगिण विकास साधण्याच्या दृष्टिने तसेच त्या भागातील विकासाचा अनुशेष दूर करण्याच्या दृष्टिने करण्यात आलेल्या विविध विकासाच्या प्रयत्नांच्या परिणामांचे मुल्यमापन करेल,

(फ) मंडळाच्या कार्याचा वार्षिक अहवाल तयार करेल व तो, महाराष्ट्र राज्य विधानमंडळापुढे सादर करण्यासाठी प्रत्येक वित्तीय वर्ष संपल्यावर व्यवहार्य असेल तेथवर तीन महिन्यांच्या कालावधीत राज्यपालांना सादर करेल.

(३) विकास खर्चासाठी निदेश देणे व निधीचे वाटप :-

(अ) राज्याची एकूण गरज साकल्याने विचारात घेऊन विकास मंडळाच्या कार्यक्षेत्रांवरील विकास खर्चासाठी, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, निधीचे समन्यायाने वाटप व्हावे याची खातरजमा करतील.

(ब) निधीची समन्यायाने वाटप होईल याची खातरजमा करतांना राज्यपाल-

(एक) विकास मंडळाने कोणत्याही शिफारशी केल्या असल्यास त्या विचारात घेतील; आणि

(दोन) निधीच्या वाटपाच्या बाबतीत, मा. राज्यपाल त्यांना आवश्यक आणि योग्य वाटेल अशा कोणत्याही व्यक्तीचा किंवा व्यक्तीसंघाचा सल्ला घेऊ शकतील.

विकास मंडळे मा. राज्यपालांच्या नियंत्रणाखाली आहेत. विकास मंडळाच्या कामाकरिता शासनाचे विविध विभाग, विकास मंडळे आणि राज्यपालांचे कार्यालय यांच्यामध्ये समन्वय साधण्यासाठी नियोजन विभागात एक स्वतंत्र कक्ष निर्माण करण्यात आला आहे.

(४) विभागीय असमतोल व अनुशेष दूर करणे :-

निर्देशांक व अनुशेष समितीने निश्चित केलेला आर्थिक अनुशेष दूर करण्यासाठी सन १९९५-९६ पासून तरतूद करण्यात येत आहे. निर्देशांक व अनुशेष समितीने अनुशेषाचे विश्लेषण करताना खाजगी क्षेत्राकडे दुर्लक्ष करून केवळ सरकारी गुंतवणुका विचारात घेतल्या होत्या. परंतु उदयास येत असलेल्या नवीन आर्थिक परिस्थितीत आधारभूत सुविधा (रस्ते, सिंचन व वीज क्षेत्र) त्याचप्रमाणे सामाजिक क्षेत्रे (आरोग्य व शिक्षण) यांमध्ये खाजगी क्षेत्राने केलेल्या कार्याकडे दुर्लक्ष करता येऊ शकत नाही. सध्या, राज्य शासनाने सार्वजनिक खाजगी भागीदारी (पी.पी.पी.) पद्धतीच्या माध्यमातून रस्ते, पूल आणि सिंचन यांचे बांधकाम आणि ऊर्जा प्रकल्प यासारखे काही पायाभूत प्रकल्प हाती घेण्याचे धोरण अंगीकारले आहे. सामाजिक क्षेत्रात देखील खाजगी क्षेत्राद्वारे मोठ्या संख्येने शाळा, तंत्र, अभियांत्रिकी व वैद्यकीय महाविद्यालये स्थापन करण्यात येत आहेत. खाजगी क्षेत्रातील या उपक्रमांतील बहुतेक उपक्रम जास्तीत जास्त लाभ मिळविण्याच्या हेतूने प्रेरित आहेत, असे लाभ आधीच विकसित झालेल्या प्रदेशातच केवळ शक्य आहेत. या प्रक्रियेद्वारे केलेल्या विकासात राज्यातील विकसित व मागास जिल्ह्यांमध्ये दरी वाढण्याचा एक स्वाभाविक धोका आहे.

अनुशेषाच्या अंदाजावर लक्ष केंद्रित करीत असलेल्या सध्याच्या पद्धतीमध्ये सर्व प्रदेशांना विकासाच्या समान पातळीवर आणण्याची अट घालण्यात आली आहे. तिच्यामध्ये समतोल प्रादेशिक विकास साध्य करण्यासाठी, प्रदेशांच्या गरजा व विकासाच्या संधी विचारात घेण्यात आलेल्या नाहीत. या पद्धतीत विशिष्ट प्रदेशाची शक्ती उपयोगात आणण्यासाठी आणि तिच्या दुर्बलतेचे तोटे कमी करण्यासाठी फारच थोडा वाव आहे. साधनसामग्रीचे समन्यायतेने नियत वाटप करण्याची खात्री करून घेत असताना एखाद्या प्रदेशातील स्पर्धात्मक लाभ देखील विचारात घेण्याची गरज आहे.

निर्देशांक व अनुशेष समितीचा दृष्टीकोन पुरवठा करण्याकडे आणि रोख मागास क्षेत्रात पायाभूत सुविधा पुरविण्याकडे होता. हा दृष्टीकोन उत्पादन क्षमता, उत्पन्न, आरोग्य व शिक्षण यांच्या दर्जातील वाढ आणि व्यक्तीचे कल्याण यांसारख्या सुस्पष्ट निर्देशांकांनुसार केलेल्या गुंतवणुकीच्या परिणामांवर केंद्रित नाही. आतंरराष्ट्रीय मानव विकास निर्देशांक (एचडीआय) आणि उत्पन्न, आरोग्य, शिक्षण, स्त्री शक्ती बळकटीकरण व समन्याय यासारख्या घटकांच्या एकत्र येण्यातून बनलेल्या इतर स्त्री-पुरुष संबंधातील निदेशक, यासारख्या प्रदेश विकासाच्या मुल्यांकनांचा अनेक नवीन दृष्टीकोनातून विचार केला जात आहे.

वरील निरीक्षणांच्या अनुरोधाने मा. राज्यपालांचे असे मत आहे की, अनुशेष आणि विकास खर्चाचे समान वितरणाच्या नव्या दृष्टीने विचार करून देणारे पर्यायी मार्ग शोधणे अत्यावश्यक आहे, म्हणून तीनही प्रदेशातील विविध क्षेत्रातील विद्यमान स्थिती लक्षात घेऊन त्यांच्या समस्या लक्षात घेण्यासाठी आणि सर्व संबंधितांची मते विचारात घेऊन संतुलित प्रादेशिक विकासाच्या मुद्यांवर लक्ष देण्यासाठी आणि खर्चाच्या समान न्याय्य वाटपासाठी समुचित नियत वाटपाची तत्त्वे सूचित करण्यासाठी तज्ञांची एक समिती गठित करावी.

मा. राज्यपालांच्या उपरोक्त शिफारशीनुसार डॉ. विजय केळकर यांच्या अध्यक्षतेखाली दिनांक ३१ मे, २०११ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये तज्ञांची एक समिती गठित करण्यात आली होती. समितीने आपला अहवाल दिनांक २८ ऑक्टोबर, २०१३ रोजी मा. राज्यपाल महोदयांना सादर केला आहे. समितीच्या अहवालातील शिफारशी व त्यावरील प्रशासकीय विभागाचे अभिप्राय विचारात घेऊन अहवालातील शिफारशी स्विकारण्या संदर्भात अहवाल सादर करण्यासाठी मा. मंत्री (वित्त व नियोजन) यांच्या अध्यक्षतेखाली मंत्रिमंडळ उपसमिती गठित करण्यात आली आहे.

६. डोंगरी विभागाच्या विकासासाठी कृती कार्यक्रम

राज्याच्या वार्षिक योजनेची आखणी करीत असताना डोंगरी/दुर्गम क्षेत्रात पायाभूत सोयी सुविधांचा अभाव असल्याचे आणि डोंगरी विभागाच्या काही विशेष गरजा असल्याचे आढळून आले. राज्यातील डोंगरी विभागाचे विकासासाठी खास कार्यक्रम घेण्याच्या हेतूने शासनाने ऑक्टोबर, १९८८ मध्ये मंत्रिमंडळाची एक उपसमिती नेमली होती. डोंगरी विभागाचे क्षेत्र निश्चित करण्यासाठी मंत्रिमंडळाच्या उपसमितीने ठरविलेले निकष ग्राह्य धरण्यात आले. त्यानुसार खालीलप्रमाणे पूर्णगट डोंगरी तालुके व उपगट डोंगरी तालुके निश्चित करण्यात आले.

(१) डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत एखाद्या भौगोलिक भागास डोंगरी भाग समजण्यासाठी त्या क्षेत्राचा सरासरी उतार ३० टक्के किंवा त्यापेक्षा जास्त असेल, व त्या भागाची सापेक्ष उंची ३०० मीटरहून जास्त असेल, अशा क्षेत्रास "प्रमुख डोंगरी क्षेत्र" व त्याखेरीज सरासरी भौगोलिक उतार हा १७ टक्के ते ३० टक्के असल्यास, "अंशत: डोंगरी क्षेत्र" म्हणून गणले जाते.

(२) वरील अटी पूर्ण करणाऱ्या डोंगरी भागाचे किमान क्षेत्रफळ १०० चौ.कि.मी. असणे आवश्यक आहे.

(३) एखाद्या तालुक्यात वरील अटी पूर्ण करणाऱ्या डोंगरी भागाचे क्षेत्रफह तालुक्याच्या भौगोलिक क्षेत्रफळाच्या ५० टक्के किंवा त्यापेक्षा जास्त असल्यास तो तालुका पूर्णगट डोंगरी तालुका समजण्यात येतो.

(४) तसेच डोंगरी भागाचे क्षेत्रफळ तालुक्याच्या भौगोलिक क्षेत्रफळाच्या २० टक्के पेक्षा जास्त परंतु ५० टक्के पेक्षा कमी असल्यास तो तालुका उपगट डोंगरी तालुका समजण्यात येतो.

२. राज्यातील २२ जिल्ह्यांतील ७३ तालुके (पूर्णत:) व ३५ तालुके (अंशत:) यांना डोंगरी क्षेत्र म्हणून घोषित केले होते. शासनाने महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ च्या तरतुदीप्रमाणे नविन तालुक्यांची निर्मिती केल्यामुळे, **अस्तित्त्वातील डोंगरी तालुक्यांच्या विभाजनाने नव्याने निर्माण झालेल्या, दोडामार्ग, त्र्यंबकेश्वर, माहूर या तीन पूर्णगट व विक्रमगड, देवळा, फुलंब्री या तीन उपगट तालुक्यांचा समावेश डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमात दि. १५-६-२०१८ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये करण्यात आला आहे. त्यानुसार डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमाअंतर्गत २२ जिल्ह्यातील ७६ तालुके (पूर्णत:) व ३८ तालुके (अंशत:) समाविष्ट आहेत.**

३. या कार्यक्रमाची आखणी व अंमलबजावणी योग्यप्रकारे व्हावी यासाठी संबंधित जिल्ह्यांच्या पालकमंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली एक स्वतंत्र समिती नेमण्यात आली आहे. या योजनेखाली अनुज्ञेय असलेल्या खालील कामांपैकी समिती कामांची शिफारस करु शकते. या योजनेखाली अनुज्ञेय असणाऱ्या खालील प्रकारच्या प्रत्येक कामासाठी रु. १५.०० लाखाची मर्यादा आहे.

डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत घ्यावयाच्या अनुज्ञेय कामांची यादी

(१) प्राथमिक शिक्षण-

(अ) शासकीय प्राथमिक शाळांच्या नवीन खोल्यांचे बांधकाम.

(ब) शासकीय प्राथमिक शाळा खोलीची विशेष दुरुस्ती.

(क) शासकीय प्राथमिक शाळांसाठी संगणक संच व शैक्षणिक आज्ञावली (सॉफ्टवेअर) (ग्रामविकास विभागाच्या सल्ल्याने व जिल्हा नियोजन समितीच्या मंजूरीने विहित पध्दतीनुसार खरेदी करणे).

(२) पाटबंधाऱ्यांची कामे-

(अ) कोल्हापूर पध्दतीचे बंधारे

(ब) लघु-पाटबंधारेची कामे

(क) उपसा जलसिंचन योजना

(३) रस्ते विकासाची कामे-

(अ) लहान रस्ते (खडीकरण)

(ब) मिसिंग लिंक

(क) छोटे पूल

(ड) ३ कि.मी. लांबीच्या रस्त्यांचे डांबरीकरण (सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या प्रमाणकानुसार)

(इ) नळकांडी पूल

(ई) साकव

(प) रस्त्यावरील मोरीचे काम

(फ) लहान नाल्यावर फरशी बांधणे

(ज) फूटब्रीज

(ह) अरुंद बोळवजा रस्ते व गटारांचे कॉक्रीटीकरण

(४) पाणी पुरवठ्याची कामे (ग्राम विकास विभागाच्या प्रमाणकानुसार)

(अ) ग्रामीण पाणी पुरवठ्याच्या लहान योजना

(ब) ज्या गावातील नळपाणी पुरवठा योजना अगोदरच झाल्या असतील अशा गावातील वाड्यांसाठी जादा पाईपलाईन टाकून वाड्यांना पाणीपुरवठा करण्यासंबंधीची कामे

(क) गावांसाठी/वाड्यांसाठी विंधण विहिरी

(५) समाज मंदिरे

(६) सामाजिक सभागृहे

(७) उपसा जलसिंचन योजना व त्याच्या दुरूस्त्या

(८) एस. टी. निवारा (पिकअप शेड)

(९) अंगणवाडीसाठी इमारतींचे बांधकाम

(१०) सौर ऊर्जेवरील दिवे

(११) विद्युत विकासाची कामे

४. सन २०२१-२०२२ या आर्थिक वर्षापासून निधीमध्ये वाढ करण्यात आली असून, नियोजन विभाग, शासन निर्णय क्र. डोंविका-२०२०/प्र.क्र.५३ / का १४८१-अ, दिनांक २६-०२-२०२१ अन्वये "पूर्णगट" डोंगरी तालुक्यासाठी "रुपये २.०० कोटी" आणि "उपगट" डोंगरी तालुक्यासाठी "रुपये १.०० कोटी" निधी मंजूर करण्यात आला आहे.

५. डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत सन २०२३-२४ साठी खालीलप्रमाणे नियतव्यय प्रस्तावित केला आहे.

(रुपये कोटीत)

वार्षिक योजना २०२२-२०२३		वार्षिक योजना २०२३-२४
नियतव्यय	अपेक्षित खर्च	नियतव्यय
१९०.००	१९०.००	१९०.००

(२) वित्तीय आवश्यकता : Financial Requirement :

विवरणपत्र-एक STATEMENT-I

(रुपये हजारात) (Rs. in thousands)

अ. क्र. Sr. No.	क्षेत्राचे नाव	प्रत्यक्ष खर्च २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimate 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budge Estimates 2023-2024			Name of the Sector
		अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
(ब)	४५५१-डोंगराळ क्षेत्रे... यावरील भांडवली खर्च ०१, पश्चिम घाट, ०६० इतर डोंगराळ क्षेत्रे (००), (००)(०१) डोंगराळ क्षेत्राकरिता विशेष विकास कार्यक्रम (कार्यक्रम)		1520853	1520853	..	1900000	1900000	..	2000000	2000000	..	1900000	1900000	4551, Capital outlay on Hill Areas 01, Western Ghats 060, Other Hill Areas (00), (00)(01) Special Development programme for Hill Areas (Scheme)
	एकूण		1520853	1520853	..	1900000	1900000	..	2000000	2000000	..	1900000	1900000	.. Total

७. छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी) पुणे :

छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी) पुणे या संस्थेची स्थापना कंपनी कायदा २०१३ च्या कलम ८ अंतर्गत राज्य शासनाची स्वायत्त संस्था म्हणून झालेली आहे. प्रत्यक्षात सदर संस्था दिनांक ११/०२/२०१९ पासून कार्यान्वित झाली आहे. ही संस्था "ना नफा ना तोटा" या तत्त्वावर लक्षित गटातील मराठा, कुणबी, कुणबी-मराठा व मराठा-कुणबी प्रवर्गाच्या सामाजिक शैक्षणिक व आर्थिक विकासासाठी कार्यरत आहे. संस्थेकडे सध्या स्वत:चे कोणतेही इतर उत्पन्नाचे स्त्रोत नसल्यामुळे ती शासनाच्या अनुदानावर कार्यरत आहे.

सन २०१८-१९ पासून या संस्थेस पुढीलप्रमाणे शासन अनुदान प्राप्त असून खर्च पुढीलप्रमाणे आहे.

आर्थिक वर्ष	मंजुर अनुदान (कोटी)	वितरित अनुदान (कोटी)	मागिल वर्षाची शिल्लक रक्कम (कोटी)	खर्च (कोटी)
२०१८-१९	५.००	५.००	..	२.४८
२०१९-२०	५०.००	२८.८०	..	२३.०८
२०२०-२१	१३०.००	३३.६५	..	२६.५०
२०२१-२२	२९५.४५	२९५.४५	..	७३.८०
२०२२-२३	३००.००	५.८३	२२१.६५	४४.१८

चालू वर्ष २०२२-२३ मध्ये राबविण्यात येणाऱ्या योजना खालीलप्रमाणे :

* एम.फील. व पी.एच.डी. च्या विद्यार्थ्यांना अधिछात्रवृत्ती-२१०९ विद्यार्थी.

* संघ लोकसेवा आयोगाच्या पूर्व परिक्षेसाठी प्रशिक्षण-५०३ विद्यार्थी

* संघ लोकसेवा आयोगाच्या मुख्य परिक्षा (२०२२) च्या तयारीसाठी एकरकमी मदत रु. ५०,०००/- प्रति विद्यार्थी-१७४ विद्यार्थी

* संघ लोकसेवा आयोगाच्या मुलाखतीच्या तयारीसाठी एकरकमी मदत रु. २५,०००/- प्रति विद्यार्थी-४७ उमेदवार.

* संघ लोकसेवा आयोग परिक्षेमार्फत निवड झालेले विद्यार्थी-१२ विद्यार्थी

* संघ लोकसेवा आयोगाच्या भारतीय वनसेवा मुख्य परिक्षा (२०२१) च्या तयारीसाठी एकरकमी मदत रु. ५०,०००/- प्रति विद्यार्थी-१२ विद्यार्थी

* संघ लोकसेवा आयोगाच्या भारतीय वनसेवा मुख्य परिक्षा (२०२१) मुलाखतीच्या तयारीसाठी एकरकमी मदत रु. २५,०००/- प्रति विद्यार्थी-४ उमेदवार

* संघ लोकसेवा आयोगाच्या भारतीय अभियांत्रिकी मुख्य परिक्षा (२०२१) मुलाखतीच्या तयारीसाठी एकरकमी मदत रु. २५,०००/- प्रती विद्यार्थी-६ उमेदवार

* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग पूर्व परीक्षा-२०२१ प्रशिक्षण वर्ग-२५० उमेदवार

* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग मुख्य परीक्षा २०२२ च्या तयारीसाठी एकरकमी रु. १५,०००/- प्रती विद्यार्थी-२६४० उमेदवार

* महाराष्ट्र तांत्रिक सेवा परिक्षा २०२१ च्या तयारीसाठी एकरकमी रु. १५,०००/- प्रती विद्यार्थी-१९६८ उमेदवार

* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगाची दुय्यम सेवा-अराजपत्रित स्पर्धा परिक्षा ऑनलाईन प्रशिक्षण ३३५१ विद्यार्थी.

* कर्मचारी निवड आयोगाची अराजपत्रित पदांच्या स्पर्धा परिक्षा ऑनलाईन प्रशिक्षण ९२३ विद्यार्थी.

* महाराष्ट्र (राज्यसेवा) मुख्य परीक्षा २०२१ च्या तयारीसाठी एकरकमी रु. १५,०००/- प्रती विद्यार्थी-२७४ उमेदवार

* राष्ट्रीय गुणवत्ता आर्थिक दुर्बल घटक शिष्यवृत्ती योजना-नववी ते बारावी पर्यंतच्या विद्यार्थ्यांसाठी. प्रती विद्यार्थी रु. ९६००/- प्रमाणे एकूण लाभार्थी उमेदवार-२०००० विद्यार्थी

* शासनाने सारथी संस्थेच्या मुख्यालयासाठी पुणे येथे जमीन उपलब्ध करून दिली असून इमारतीचे बांधकाम सार्वजनिक बांधकाम विभाग, पुणे यांचेमार्फत प्रगतीपथावर असून बांधकामासाठी रु. ४२.७० कोटी सार्वजनिक बांधकाम विभाग, पुणे यांना देण्यात आलेले आहेत.

आर्थिक वर्ष सन २०२३-२४ साठी अंदाजित अनुदान मागणी शासकीय कर्मचारी व अधिकारी वेतन रु. ५.६५ कोटी, बाह्यस्त्रोत कर्मचारी वेतन रु. ६.०० कोटी व वेतनेत्तर अनुदान रु. २५०.०० कोटी आणि बांधकामासाठी रु. १५०.०० कोटी इतकी आहे.

तसेच या व्यतिरिक्त सारथी संस्थेमार्फत खालील योजना प्रस्तावित आहेत.

* न्यायिक सेवा स्पर्धा परीक्षा प्रशिक्षण.
* राज्यस्तरीय कौशल्य विकास कार्यक्रम.
* युवा व्यक्तिमत्त्व विकास व संगणक प्रशिक्षण योजना.
* संगणक पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमासाठी आर्थिक मदत.
* परदेशी शिक्षणासाठी शिष्यवृत्ती.
* सारथी मुख्यालय इमारत बांधकाम पूर्ण करणे.
* सारथी व्हिजन डॉक्युमेंट-२०३० पूर्णत्वास नेणे.

८. अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ

मागासवर्गीयांच्या कल्याणासाठी राज्यात राज्य शासनातर्फे शैक्षणिक , आर्थिक उन्नती व सामाजिक प्रगतीसाठी समाजातील वेगवेगळ्या प्रवर्गासाठी विकास महामंडळाची स्थापना करण्यात आली आहे. राज्यात आर्थिकदृष्ट्या मागास असलेल्या घटकांची संख्या मोठ्या प्रमाणात आहे. या समाजाचा सामाजिक विकास करणे, विशेष करुन या समाजातील बेरोजगार तरुणांकरिता रोजगार व स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध करुन देणे व आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या गटातील युवकांना स्वयंरोजगारासाठी अर्थसहाय्य व स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध करुन देण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्रशासनाने दिनांक २७-११-१९९८ रोजी कंपनी कायद्याखाली नोंदणी करुन अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळाची स्थापना केली. शासन निर्णय क्र. अपाम २०१६/प्र.क्र. १८७/रोस्वरो-१, दिनांक ३१ मार्च, २०१७ अन्वये महामंडळाचे भाग भांडवल रु. ४०० कोटीपर्यंत वाढविण्यासाठी मान्यता प्रदान केली आहे. सन २०१८ ते आजपर्यंत महामंडळाला रु. ३३७.०० कोटीचा निधी प्राप्त झालेला होता.

१) गट प्रकल्प कर्ज योजना

महाराष्ट्र शासनाच्या रोजगार व स्वयंरोजगार विभागाचे शासन निर्णय क्र. अपाम २००५/प्र.क्र. ९७/प्रशा-१, दिनांक ६ ऑक्टोबर, २००६ अन्वये गट कर्ज योजना राबविण्यासाठी सुरुवात झाली. गट कर्ज योजनेअंतर्गत स्वयंसहाय्य बचत गटांना नोंदणीकृत स्वयंसेवी संस्थामार्फत कर्ज उपलब्ध करुन दिले जात होते व त्या कर्जाची वसुली त्याच स्वयंसेवी संस्थेमार्फत केली जात होती. बचत गटांना स्वयंसेवी संस्थेमार्फत बचतीच्या १० पट किंवा रु. १५ लाखापर्यंतचे यापैकी जे कमी असेल ते कर्ज म्हणून देण्यात येत होते.

टीप : शासन निर्णय क्र. अपाम २०१७/प्र.क्र. १८९/रोस्वरो-१, दिनांक २१ नोव्हेंबर, २०१७ अन्वये सदर योजनांचे नवीन अर्ज १ डिसेंबर, २०१७ पासून स्विकारणे बंद करुन नवीन तीन सुधारित योजना राबविण्यासाठी मान्यता देण्यात आली आहे. सदर मान्यतेनुसार या सुधारित योजनांची अंमलबजावणी दिनांक २ फेब्रुवारी, २०१८ पासून www.udyog.mahaswayam.gov.in या वेबप्रणालीद्वारे पुर्णपणे ऑनलाईन स्वरुपात सुरु करण्यात आली आहे.

१. वैयक्तिक कर्ज व्याज परतावा योजना (IR-I)

बँकेने रु. १५.०० लाखापर्यंतच्या मर्यादित कर्ज मंजूर केलेल्या उमेदवाराने वेळेत कर्जाचे हप्ते भरल्यास, हप्ता भरल्यावर त्यातील व्याजाची रक्कम (१२ टक्केच्या मर्यादेत किंवा रु. ४.५ लाखाच्या मर्यादेत) त्यांच्या आधार लिंक बँक खात्यात दरमहा महामंडळामार्फत जमा करण्यात येते.

२. गट कर्ज व्याज परतावा योजना (IR-II)

बँक कर्ज मर्यादा प्रती गटास जास्तीत जास्त रु. ५० लाखापर्यंतच्या देण्यात आलेलया उद्योग उभारणी कर्जावर ५ वर्षांपर्यंत जास्तीत जास्त १२ टक्के व्याजाने आणि रु. १५.०० लाखाच्या मर्यादेत व्याज परतावा त्यांच्या आधार लिंक बँक खात्यात दरमहा महामंडळामार्फत जमा करण्यात येईल.

३. गट प्रकल्प कर्ज योजना (GL-I)

महामंडळामार्फत सदर योजनेअंतर्गत, कौटुंबिक वार्षिक उत्पन्न मर्यादेत असलेल्या पात्र शेतकरी उत्पादक (FPO) गटांना (Farmers Producers Organization-FPO), कंपनी कायदा, २०१३ अन्वये स्थापन झालेले) रु. १०.०० लाखापर्यंत बीनव्याजी दराने कर्ज रक्कम उद्योगाकरिता देण्यात येईल.

मात्र सदर योजनेअंतर्गत लाभार्थी गटांची कर्जाची परतफेड करण्या करीता असलेली उदासिनता पाहून, सदर योजना दि. १० जाने, २०२२ रोजीच्या मा. उपमुख्यमंत्री महोदय यांच्या बैठकीमध्ये झालेल्या निर्णयानुसार तात्पुरत्या स्वरुपात स्थगित करण्यात आली आहे.

महामंडळाच्या नवीन योजनांची सद्यस्थिती :

१. वैयक्तिक कर्ज व्याज परतावा योजना (IR-I)

वर्ष	पात्रता प्रमाणपत्र धारक लाभार्थी	बँकेमार्फत वाटप		महामंडळामार्फत करण्यात आलेला व्याज परतावा	
		बँकेने मंजूर केलेली लाभार्थी संख्या	बँकेने वाटप केलेली रक्कम	व्याज परतावा करण्यात आलेली लाभार्थी संख्या	व्याज परतावा केलेली रक्कम
२०२१-२२ पर्यंत	७९१७०	३७७८२	२४३८ कोटी	२६५६२	१८६ कोटी
२०२२-२३	२५७७०	१४६२५	११४६.२२ कोटी	१३५४६	१५५.४० कोटी

२. गट कर्ज व्याज परतावा योजना (IR-II)

वर्ष	पात्रता प्रमाणपत्र धारक लाभार्थी	बँकेमार्फत वाटप		महामंडळामार्फत करण्यात आलेला व्याज परतावा	
		बँकेने मंजूर केलेली लाभार्थी संख्या	व्याज परतावा करण्यात आलेले लाभार्थी संख्या	व्याज परतावा करण्यात आलेली लाभार्थी संख्या	व्याज परतावा केलेली रक्कम
२०२१-२२ पर्यंत	३९९	२३७	७०५८ कोटी	७७	१.३५ कोटी
२०२२-२३	१९८	१०४	३२.२० कोटी	१४३	३.८१ कोटी

३. गट प्रकल्प कर्ज योजना (GL-I)

वर्ष	महामंडळाकडे दाखल झालेली प्रकरणे	महामंडळाने केलेले वाटप	
		मंजूर केलेले कर्ज प्रकरणे	वाटप केलेली कर्ज रक्कम
२०२१-२२ पर्यंत	४५	३४	३.३० कोटी
२०२२-२३	..	१	५ लाख

९. शाश्वत विकास ध्येय (Sustainable Development Goals)

संयुक्त राष्ट्राने सन २०१५ मध्ये शाश्वत विकास ध्येये (SDGs) स्वीकारली आहेत ज्यामध्ये १७ ध्येये आणि १६९ लक्ष्ये असून ती दि. १-१-२०१६ पासून लागू झाली आहेत. ही शाश्वत विकास ध्येये विकासाच्या सामाजिक, आर्थिक आणि पर्यावरणीय या तीन आयामांना संबोधित करतात. भारत संयुक्त राष्ट्रांच्या ठरावावर स्वाक्षरी करणारा देश असून शाश्वत विकास ध्येयांच्या अंमलबजावणीसाठी वचनबध्द आहे. नीति आयोग देशातील शाश्वत विकास ध्येयांच्या अंमलबजावणीसाठी आणि संबंधित धोरणात्मक समस्यांसाठी सर्व राज्ये/केंद्रशासित प्रदेश यांचेशी समन्वय साधत आहे. केंद्र शासनाचे सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय (MoSPI) शाश्वत विकास ध्येयांचे निरीक्षण करण्यासाठी राष्ट्रीय निर्देशक आराखडा (National Indicator Framework) तयार करण्यासाठी जबाबदार आहे.

राज्यात शाश्वत विकास ध्येयांच्या प्रगतीवर लक्ष ठेवण्यासाठी नियोजन विभाग समन्वयाचे काम करीत असून अर्थ आणि सांख्यिकी संचालकांना राज्याच्या शाश्वत विकास ध्येये आणि व्हिजन डॉक्युमेंटसाठी समन्वय अधिकारी म्हणून घोषित केले आहे. शाश्वत विकास ध्येये आणि त्यांचे लक्ष्ये लक्षात घेऊन नियोजन विभागाने त्या त्या निर्देशांकाशी संबंधित समन्वय विभाग आणि सहाय्यक विभाग निवडले आहेत. नियोजन विभागाने शाश्वत विकास ध्येये विचारात घेऊन राज्याचे VISION २०३० तयार केले असून सन २०१७ मध्ये ते नीती आयोगाला सादर केले आहे.

राज्यस्तरीय आणि जिल्हास्तरीय योजनांची शाश्वत विकास ध्येयांशी सांगड घातली आहे. शाश्वत विकास ध्येयांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी नियोजन विभागांतर्गत "शाश्वत विकास ध्येय-अंमलबजावणी आणि समन्वय केंद्र (SDG-ICC)" याची स्थापना करण्यात आली आहे.

१०. राज्याचे व्हीजन २०३० (VISION २०३०)

राज्यातील नागरिक सुदृढ, सुशिक्षित, आनंदी व सक्षम होऊन त्यांचे जीवनमान समृध्द होण्याचे उद्दिष्ट समोर ठेवत, पर्यावरण संवर्धन, संतुलित आर्थिक वृध्दी करण्याबरोबरच शाश्वत मानव विकास साध्य करण्याच्या दृष्टीने जे धोरण अवलंबून सन २०३० पर्यंत त्याची फलश्रुती साध्य करण्याचा कार्यक्रम म्हणजे राज्याचे "व्हीजन २०३०" होय. राज्याचा सांप्रतचा ९.४% असलेला आर्थिक वृध्दीदर सातत्याने वृध्दींगत करत सन २०३० पर्यंत तो १२% इतका करण्याचे तसेच **"राज्याचे भौगोलिक क्षेत्रातील वनाच्छादन"** क्षेत्रात सध्याच्या २०% वरुन ३३% इतकी करणे वाढ करणेचे योजले आहे. शाश्वत, समप्रमाणित व संतुलित आर्थिक वृध्दी साध्य करण्यासाठी (१) कृषि व संलग्न कार्ये, (२) उद्योग व सेवा, (३) पायाभूत सुविधा, (४) सामाजिक क्षेत्र, (५) प्रशासन ही पाच विकासक्षेत्रे (Development Sectors) आधारस्तंभ म्हणून विचारात घेण्यात आली असून यांच्या सर्वांगीण विकासाची ध्येये सुनिश्चित करुन अनुषंगिक उपाययोजनांचा सर्वंकष आराखडा करण्यात आला आहे.

कृषि क्षेत्राचा आधुनिक तंत्रज्ञानाद्वारे शाश्वत विकास, तसेच उपलब्ध जलसंपदेचाही शाश्वत विकास, उपलब्ध जलसाठ्यांचा सुनियोजित वापर, वृक्ष लागवड, सिंचन क्षमता वर्धन, जलस्त्रोत विकास, इ. मधून "हरीत महाराष्ट्र" हे ध्येय साधणे. उद्योग व सेवा सेवाक्षेत्र वाढीसाठी "मेक इन महाराष्ट्र" संकल्पनेतून रोजगार निर्मितीच्या संधी निर्माण करुन उत्पन्न

वाढविणे यावर भर देण्यात येत आहे. ऊर्जा निर्मिती स्त्रोत वृध्दी, सुरक्षित आरामदायी दळणवळणासाठी पायाभूत सुविधा सक्षम करणे, त्यातून ग्रामीण -शहरी वाहतूकीचे, संपर्काचे जाळे सक्षम करणे, राज्यातील नागरिकांच्या आरोग्य, शिक्षण, रोजगार निर्मिती यात अधिक प्रभावीपणे कार्यरत होऊन दारिद्र्य निर्मूलन, वंचितांना सामाजिक संरक्षण, याबाबत सामाजिक सजगता साधण्यासाठी ध्येये सुनिश्चित करण्यात आली आहेत. या अनुषंगाने निधी व्यवस्थापन केंद्र पुरस्कृत योजना व राज्य योजनांच्या माध्यमातून करण्याचे सुचीत करण्यात आले असून याचा आढावा विभाग स्तरावर नियोजन विभागाकडून घेण्यात येत आहे.

११. सिंधुरत्न समृद्ध योजना

राज्यातील सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी हे जिल्हे वैशिष्ट्यपूर्ण भौगोलिक परिस्थिती, उच्च पर्जन्यमान, मनमोहक समुद्रकिनारा व नैसर्गिक संपत्तीचे वरदान लाभलेले जिल्हे आहेत. या जिल्ह्यातील लोकसंख्येचा सामाजिक दृष्टिकोनातून विचार करता या दोन्ही जिल्ह्यांना आदिवासी घटक उपयोजनेतून अथवा अनुसूचित जाती घटक उपयोजनेतून अत्यंत अल्प प्रमाणात निधी उपलब्ध होतो. त्याचप्रमाणे राज्यातील विविध जिल्ह्यातील निवडक तालुक्यांत मानव विकास कार्यक्रम राबविण्यात येतो, त्यापैकी सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन्ही जिल्ह्यातील केवळ वैभववाडी या एकाच तालुक्याचा मानव विकास कार्यक्रमांतर्गत समावेश करण्यात आला आहे. त्यामुळे या कार्यक्रमामधून देखील दोन्ही जिल्ह्यांना पुरेशा प्रमाणात निधी उपलब्ध होत नाही. या अनुषंगाने "सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन जिल्ह्यामध्ये नैसर्गिक साधनसामुग्रीवर आधारित पर्यटन, मत्स्यव्यवसाय व सूक्ष्म उद्योगांचा विकास करण्यासाठी "सिंधुरत्न समृद्ध" ही पथदर्शी योजना राबविण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन्ही जिल्ह्यातील कृषि, फलोत्पादन, पशुधन विकास, मत्स्यव्यवसाय, पर्यटन, ग्रामविकास, लहान बंदरांचा विकास, नैसर्गिक साधन संपत्तीवर आधारित सूक्ष्म उद्योग, कौशल्य विकास अशा जिल्ह्यातील सर्व योजना/कार्यक्रमांची सांगड घालून जिल्ह्याच्या विकासाचे मॉडेल तयार करून राबविण्यात येणार आहे.

२. सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन जिल्ह्यांमधील नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे परिणामकारक नियोजन करून या जिल्ह्यांचा सर्वकष विकास करण्याच्या दृष्टीने सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन जिल्ह्यांसाठी "सिंधुरत्न समृद्ध" ही पथदर्शी योजना सन २०२२-२३ ते २०२४-२५ या ३ वर्षासाठी राबविण्यात येत आहे. "सिंधुरत्न समृद्ध" योजनेअंतर्गत सर्वसाधारणपणे खालील विकासक्षेत्रांची निवड करण्यात येत असून या विकासक्षेत्रांचे आराखडे तयार करून त्याअनुषंगिक विविध कामे/योजना तयार करून सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या जिल्ह्यात राबविण्यात येतील.

१) कृषि, फलोत्पादन व संलग्न सेवा
२) पशुधन विकास व दुग्धव्यवसाय
३) मत्स्यव्यवसाय
४) पर्यटन विकास
५) सुक्ष्म उद्योग, रेशीम उद्योग व खनिजे
६) वने व वनोत्पादन
(७) औषधी वनस्पती
८) पर्यावरण
९) लघुपाटबंधारे, जलसंधारण
१०) ग्राम विकास
११) कौशल्य विकास
१२) लहान बंदरांचे बांधकाम

"सिंधुरत्न समृद्ध" योजनेची प्रमुख्य उद्दिष्ट्ये :-

(१) सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन जिल्ह्यातील उपलब्ध नैसर्गिक साधनसंपत्ती व विकास क्षेत्रांची निवड करून त्या क्षेत्रांचा "सूक्ष्म आराखडा" तयार करणे व त्या आधारे परिणामकारक अंमलबजावणी करून पर्यावरणक्षम शाश्वत विकास घडविणे.

(२) सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन जिल्ह्यातील तरूण उद्योजकांना स्थानिक स्तरावर "नवीन उद्योगधंदे" विकसित करण्यासाठी उपाययोजनाद्वारे प्रोत्साहित करणे.

(३) सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या दोन जिल्ह्यातील अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती व दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थीसाठी व्यक्तिगत दरडोईउत्पन्न वाढीकरीता अतिरिक्त "आर्थिक मदत" उपलब्ध करणे.

(ब) विभागाचे अतिरिक्त कार्यक्रम

१) तीर्थक्षेत्र विकास कार्यक्रम :

(i) श्रीक्षेत्र देहू, आळंदी, भंडारा डोंगर, पंढरपूर व पालखीतळ येथे नागरी पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करणे : संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराज जन्म चतु:शताब्दी निमित्त श्रीक्षेत्र देहू, आळंदी, भंडारा डोंगर, पंढरपूर व पालखीतळ विकासाचा रु. १४२७.८५ कोटीचा सुधारित विकासाचा आराखडा तयार करण्यात आला आहे. त्यामध्ये शासनाचा सहभाग रु. १३०४.०० कोटीचा आहे. सन २०२२-२३ साठी रु. १४५.०९ कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ करिता रु. १००.०० कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

(ii) शेगाव विकास कार्यक्रम : श्री संत गजानन महाराज समाधी जन्मशताब्दी निमित्त शेगाव येथील भाविकांसाठी मुलभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी रु. ५३९.९६ कोटीचा सुधारीत विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. त्यामध्ये शासनाचा सहभाग ४२९.५६ कोटीचा आहे. सन २०२२-२३ साठी रु. १०.४५२८ कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ करीता रु. ०.८३ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

(iii) संत तुकडोजी महाराज जन्मस्थळी नागरी पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करणे : राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज जन्मशतब्दी निमित्त श्रीक्षेत्र मोझरी, जिल्हा अमरावती येथील मुलभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी रु. १५०.८३ कोटीचा सुधारित विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२२-२३ साठी रु. ६.७१ कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ करीता रु. २.४६ कोटी इतका निधी प्रस्तावित आहे.

(iv) वलगांव, ता. व जि. अमरावती येथे संत गाडगेबाबा निर्वाणभूमी विकास आराखडा : वलगांव, ता. व जि. अमरावती येथे संत गाडगेबाबा निर्वाणभूमी विकासासाठी रु. ३७.८७ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२२-२३ साठी रु. ३.५३ कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ करीता रु. १.३२ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

(v) श्रीक्षेत्र कौंडण्यपूर, ता. तिवसा, जि. अमरावती येथे नागरी पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करणे : श्रीक्षेत्र कौंडण्यपूर, ता. तिवसा, जि. अमरावती येथे नागरी पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी रु. २०.०० कोटींचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२२-२३ साठी रु. २.८६ कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ करीता रु. ०.५ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

vi) सेवाग्राम, जि. वर्धा विकास आराखडा : वर्धा येथील महात्मा गांधी यांच्या सेवाग्राम आश्रमास ७५ वर्षे पूर्ण झाली असून आश्रमाचे ऐतिहासिक महत्त्व विचारात घेऊन तेथे देश-विदेशातून येणाऱ्या विद्यार्थी व पर्यटक यांच्यासाठी आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे केंद्र व पायाभूत सेवा सुविधाकरिता रु. १६२.५२ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. यासाठी सन २०२२-२३ या वित्तीय वर्षात रु. ४५.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ या वित्तीय वर्षासाठी रु. ५०.१७८३ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

(vii) श्रीक्षेत्र भिमाशंकर तिर्थक्षेत्र विकास आराखडा जिल्हा पुणे : श्रीक्षेत्र भिमाशंकर, तिर्थक्षेत्र विकास आराखडा जिल्हा पुणे हे बारा ज्योतिर्लिंगापैकी महत्त्वाचे सहावे ज्योतिर्लिंग आहे. येथे येणाऱ्या पर्यटक व भाविकांना सुविधा पुरविण्याच्या दृष्टीने रु. १४८.३७ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. या आराखड्यासाठी सन २०२२-२३ मध्ये रु. ४०.०० कोटी निधीची तरतुद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ या वित्तीय वर्षासाठी रु. ३४.५७३५ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

(viii) श्रीक्षेत्र घृष्णेश्वर, वेरुळ, तालुका खुलताबाद, जि. छत्रपती संभाजी नगर आराखडा : श्रीक्षेत्र घृष्णेश्वर, वेरुळ, तालुका खुलताबाद, जि. छत्रपती संभाजी नगर हे भारतातील १२ ज्योतिर्लिंगापैकी एक महत्त्वाचे ज्योतिर्लिंग आहे. या तिर्थक्षेत्रास भेट देणाऱ्या पर्यटक व भाविकांना सुविधा पुरविण्याच्या दृष्टीने रु. ११२.४१ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२२-२३ मध्ये रु. ३५.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ या वित्तीय वर्षासाठी रु. २७.५ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

(ix) श्रीक्षेत्र गणपतीपुळे तीर्थक्षेत्र, तालुका-जिल्हा रत्नागिरी विकास आराखडा : श्रीक्षेत्र गणपतीपुळे तीर्थक्षेत्र, तालुका-जिल्हा रत्नागिरीच्या विकासाकरिता रु. १०२.२९ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२२-२३ साठी रु. ५१.२० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२३-२४ करीता रु. ४७.२९ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

(x) श्रीक्षेत्र जेजुरी गड तीर्थक्षेत्र विकास आराखडा : नियोजन विभागामार्फत "श्रीक्षेत्र जेजुरी गड तीर्थक्षेत्र विकास आराखडा" हा विकास आराखडा राबविण्यात येणार आहे. हा आराखडा राबविण्याबाबतची कार्यवाही नियोजन विभागाकडून सुरू असून याकरिता आर्थिक वर्ष सन २०२३-२४ करिता रु. ५०.० कोटी इतका निधी प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

(xi) स्वराज्य रक्षक धर्मवीर छत्रपती संभाजी महाराज यांचे बलिदान स्थळ मौजे तुळापूर, ता. हवेली व समाधी स्थळ स्मारक वढु (बु.) ता. शिरूर, जिल्हा पुणे विकास आराखडा : नियोजन विभागामार्फत "स्वराज्य रक्षक धर्मवीर छत्रपती संभाजी महाराज यांचे बलिदान स्थळ मौजे तुळापूर, ता. हवेली व समाधी स्थळ स्मारक वढु (बु.) ता. शिरूर, जिल्हा पुणे विकास आराखडा" हा विकास आराखडा राबविण्यात येणार आहे. हा आराखडा राबविण्याबाबतची कार्यवाही नियोजन विभागाकडून सुरू असून याकरिता आर्थिक वर्ष सन २०२३-२४ करिता रु. १००.० कोटी इतका निधी प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

(xii) अष्टविनायक गणपती मंदिरांचा जीर्णोद्धार करणे : नियोजन विभागामार्फत "अष्टविनायक गणपती मंदिरांचा जीर्णोद्धार करणे" हा विकास आराखडा राबविण्याबाबतची कार्यवाही नियोजन विभागाकडून सुरू आहे.

(xiii) वाढा, जि. चंद्रपूर येथील विठ्ठल रुक्मिणी मंदिर परिसरातील विकास आराखडा : नियोजन विभागामार्फत "वाढा, जि. चंद्रपूर येथील विठ्ठल रुक्मिणी मंदिर परिसरातील विकास आराखडा" राबविण्याबाबतची कार्यवाही नियोजन विभागाकडून सुरू आहे.

(xiv) लोणार सरोवर विकास आराखडा : मा. उच्च न्यायालयाच्या दि. १५-०६-२०२२ रोजीच्या आदेशास अनुसरून, महसूल व वन विभागाच्या दि. २७-०७-२०२२ रोजीच्या आदेशान्वये लोणार सरोवरचे संरक्षण संवर्धन व जतन करण्यासाठी विविध विभागाच्या माध्यमातून करावयाच्या कामाचा अंदाजित रु. ३६९७८.७७ लक्ष रकमेच्या "लोणार सरोवर विकास आराखड्या"स मान्यता देण्यात आली आहे. लोणार सरोवर विकास आराखड्याअंतर्गत समाविष्ट मंजुर कामे विहित कालावधीत पूर्ण करण्याकरिता विविध विभागांतर्गत कामे सोपविण्यात आलेली आहेत. नियोजन विभागाकडे दर्शविण्यात आलेली कामे पूर्ण करण्याकरिता आर्थिक वर्ष सन २०२३-२४ करिता रु. ५०.० कोटी इतका निधी प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

(xv) ताजबाग, जि. नागपूर विकास आराखडा : नागपूर शहरात असलेला हजरत बाबा ताजुद्दीन यांचा ताजबाग येथील दर्गा देश विदेशातील भाविकांचे श्रध्दास्थान आहे. या परिसराचा विकास व सौंदर्यीकरण करण्यासाठी दि. ३० सप्टेंबर २०१३ च्या शासन निर्णयान्वये रु. १३२.४९ कोटीच्या आराखड्यास प्रशासकीय मान्यता दिली आहे. सन २०२२-२३ या वित्तीय वर्षासाठी रु. १४.०८/- कोटी तरतूद करण्यात आली आहे. सन २०२३-२४ करीता रु. ७.०८ कोटी इतका निधी प्रस्तावित आहे.

२. मानव विकास कार्यक्रम :

शासनाने सन २०११-१२ पासून मानव विकास ही संकल्पना जिल्ह्याऐवजी 'तालुका' हा महत्वाचा घटक मानून राबविण्याचा निर्णय घेण्यात आला. त्या अनुषंगाने "मानव विकास कार्यक्रम" अंतर्गत सन २००१ च्या जनगणनेनुसार तालुक्यातील "स्त्री साक्षरतेचे प्रमाण" व सन २००२ च्या सर्वेक्षणानुसार "ग्रामीण भागातील दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाचे प्रमाण" या दोन निर्देशांकांच्या आधारे राज्यातील २३ जिल्ह्यातील १२५ अति मागास तालुक्यांची निवड करण्यात आली आहे. या कार्यक्रमांतर्गत सन २०११-१२ पासून दरडोई उत्पन्न वाढविणे, आरोग्यविषयक सुविधा पुरविणे, दारिद्र्य निर्मूलन, शिक्षण इ. विषयीच्या नियमित योजना व जिल्हा तालुका स्पेसिफिक योजना या १२५ तालुक्यांत राबविण्यात येत आहेत. मानव विकास कार्यक्रमाची व्याप्ती वाढविण्याच्या दृष्टीने सन २०१२-१३ या वर्षापासून हा कार्यक्रम निवडलेल्या १२५ तालुक्यातील ४३ 'क' वर्ग नगरपालिकांमध्ये राबविण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. सन २०२२-२३ या वर्षासाठी सर्वसाधारण योजनेतून रु. ९६६.५७ कोटी तर अनुसूचित जाती उपयोजने अंतर्गत रु. ३.०० कोटी अशा प्रकारे एकूण रु. ९६९.५७ कोटीचा नियतव्यय अर्थसंकल्पित करण्यात आला आहे. तसेच सन २०२३-२४ या वर्षासाठी सर्वसाधारण योजनेकरीता रु. ५००.०० कोटी तर अनुसूचित जाती उपयोजने अंतर्गत रु. ३.०० कोटीचा नियतव्यय प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

३. खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास योजना :

"खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास योजना" या केंद्र पुरस्कृत योजनेअंतर्गत मा. संसद सदस्यांना त्यांच्या मतदार संघातील विकास कामे करण्यासाठी केंद्र शासनाकडून सन १९९३-९४ मध्ये प्रत्येकी रु. ५.०० लक्ष व १९९४-९५ ते १९९७-९८ पर्यंत रुपये १.०० कोटी या प्रमाणात निधी दिला जात होता. तसेच १९९८-९९ पासून सन २०१०-११ या आर्थिक वर्षापर्यंत रु. २.०० कोटी इतका निधी दिला जात होता. सन २०११-१२ या आर्थिक वर्षापासून संसद सदस्यांना अनुज्ञेय असलेल्या निधीमध्ये वाढ करण्यात येऊन प्रत्येक संसद सदस्यांस प्रति आर्थिक वर्षाकरिता रु. ५.०० कोटी इतका निधी देण्यात येत आहे.

केंद्र शासनाने निश्चित केलेली मार्गदर्शक तत्त्वे विचारात घेऊन ही योजना जिल्हाधिकारी यांच्यामार्फत राबविली जाते. या योजनेंतर्गत संसद सदस्यांना अनुज्ञेय असलेला निधी केंद्र शासन ECS द्वारे परस्पर संबंधित जिल्हाधिकाऱ्यांकडे देण्यात येतो. जिल्हाधिकारी हा निधी राष्ट्रीयकृत बँकेमध्ये स्वतंत्र बचत खाते उघडून त्यामध्ये ठेवतात. या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी व संनियंत्रण केंद्र शासनाच्या स्तरावर सांख्यिकी व कार्यक्रम कार्यान्वयन मंत्रालय, नवी दिल्ली यांच्यामार्फत करण्यात येत असून जून, २०१६ पासून या कार्यक्रमाची सुधारित मार्गदर्शक तत्त्वे लागू करण्यात आली आहेत. राज्य स्तरावर या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणी व संनियंत्रणाची जबाबदारी राज्य नोडल विभाग म्हणून नियोजन विभागाची आहे.

४. आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रम :

आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत जिल्ह्याच्या गरजांवर आधारित लोकोपयोगी लहान स्वरुपाची कामे घेण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्यासाठी विशेष तरतूद सन १९८३-८४ पासून करण्यात येत होती. सन १९८८-८९ पासून ही तरतूद विधानसभा मतदारसंघ निहाय करण्यात आली. सदर विशेष तरतूद सन १९९४-९५ पर्यंत नियमित योजना नियतव्ययाच्या व्यतिरिक्त होती. सन १९९४-९५ या आर्थिक वर्षामध्ये प्रथमच विधान परिषद सदस्यांसाठीही तरतूद करण्यात आली. सन १९९५-९६ पासून हा कार्यक्रम जिल्हा नियोजन समित्यांच्या अखत्यारित आणला होता व त्यासाठीची तरतूद जिल्हा योजनेसाठी उपलब्ध असलेल्या निधीतून करण्यात आली. तथापि, १९९९-२००० पासून या योजनेचा समावेश राज्यस्तर योजना म्हणून करण्यात आला. तसेच सन २००४-०५ या वर्षापासून आदिवासी मतदारसंघासाठीच्या निधीची तरतूद बिगर आदिवासी योजनेतून करण्यात येत असून सामाजिक दृष्ट्या मागासलेल्या घटकांसाठी १०% निधी राखून ठेवण्याची तरतूद या कार्यक्रमांतर्गत करण्यात येते. सन २००६-०७ या वर्षापासून सर्व विधानपरिषद सदस्यांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील (कार्यक्षेत्र नसल्यास राज्यातील) कोणताही एक जिल्हा नोडल जिल्हा म्हणून घोषित करणे आवश्यक करण्यात आले आहे. विधानपरिषद सदस्यांना आर्थिक वर्षाकरिता अनुज्ञेय असलेला संपूर्ण निधी शासन स्तरावरुन या नोडल जिल्ह्यास सुपूर्द केला जातो व तद्नंतर विधानपरिषद सदस्यांच्या शिफारशीनुसार या निधीचे पुढील वितरण त्या नोडल जिल्ह्यामार्फत केले जाते. विधानपरिषद सदस्याला त्यांच्या आर्थिक वर्षातील कार्य-कालानुसार त्याप्रमाणात निधी अनुज्ञेय आहे. सन २०११-१२ या आर्थिक वर्षापासून सर्व विधानमंडळ सदस्यांना अनुज्ञेय असलेल्या निधीमध्ये वाढ करण्यात येऊन, सदरचा निधी प्रति आर्थिकवर्षी प्रति विधानमंडळ सदस्य रु. २००.०० लक्ष करण्यात आला होता.

तथापि, सदर निधीमध्ये वाढ करून सन २०२०-२१ या वर्षामध्ये प्रति विधानमंडळ सदस्य रु. ३०० लक्ष व सन २०२१-२२ या आर्थिक वर्षापासून प्रति विधानमंडळ सदस्य रु. ४०० लक्ष आणि सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षापासून रु. ५००.०० लक्ष याप्रमाणे निधी अनुज्ञेय करण्यात आला आहे. आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाकरिता रु. ४००.०० लक्ष याप्रमाणे एकूण ३६७ विधीमंडळ सदस्यांचा रु. १४६८.०० कोटी एवढा निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आला आहे. तसेच विधानमंडळ सदस्यांना वाढीव रु. १.०० कोटी निधी उपलब्ध करून देण्यासाठी तसेच पावसाळी अधिवेशनात रु. २६७.४२ कोटी एवढ्या रकमेची पूरक मागणी मंजूर करण्यात आली आहे. आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षाकरिता एकूण रु. २६००.०० कोटी एवढी तरतूद करण्याचे प्रस्तावित आहे.

आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत सर्वसमावेशक मार्गदर्शन सूचना शासन निर्णय क्र. स्थाविका-०६१६/प्र.क्र. ९६/का १४८२, दि. १२ जुलै, २०१६ अन्वये निर्गमित करण्यात आला असून तद्नंतर काळानुरूप व लोकप्रतिनिधींच्या मागण्या विचारात घेऊन वेळोवेळी सदर सूचनांमध्ये बदल करण्यात आले आहेत.

५. राज्य माहिती संचयिका :

धोरणात्मक निर्णय घेण्यासाठी विश्वासार्ह व वेळेवर माहिती उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने राज्य माहिती संचयिका (State Data Bank) (https:/ mahasdb. maharashtra.gov.in) निर्माण करण्यात आली असून दिनांक १ मे, २०१४ पासून कार्यान्वित झाली आहे. नियोजन विभाग शासन निर्णय क्रमांक रामासं-२०१३/प्र.क्र.२२७/का.१४१७, दिनांक ७/६/२०१४ नुसार दिनांक १-८-२०१४ पासून धोरणात्मक व प्रशासकीय बाबींकरीता राज्य माहिती संचयिकेवरील माहितीच फक्त अधिकृत समजण्यात येणार असल्याबाबत शासनाने घोषित केले आहे. राज्य माहिती संचयिकेत विविध विभागांच्या माहिती समावेशनासाठी त्यांच्या ई-गव्हर्नन्स/संगणकीकरण प्रकल्पातील माहिती इलेक्ट्रॉनिक पध्दतीने समाविष्ट करण्यात येत असून, आवश्यकतेनुसार माहिती नोंदणी प्रणाली विकसित करण्यात येत आहे. राज्य माहिती संचयिका अद्ययावतीकरणाचे काम सातत्याने सुरू राहणार असून माहिती संचाची त्यात भर पडणार आहे.

सांख्यिकी संग्रहण अधिनियम, २००८ (सन २००९ चा ७) च्या कलम ३३ खाली तयार करण्यात आलेल्या सांख्यिकी संग्रहण अधिनियम, २०११ मधील नियम ३, उपनियम (२) अनुसार प्रदान केलेल्या शक्तीनुसार महाराष्ट्र शासनाने या नियमांखाली अधिकार व कर्तव्ये बजावण्याकरिता संचालक, अर्थव सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य यांना "नोडल ऑफिसर" म्हणून घोषित केले आहे.

६. नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृती दल :

नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृती कार्यक्रमांतर्गत गडचिरोली, गोंदिया, चंद्रपूर व भंडारा या चार जिल्ह्यांच्या जिल्हा समन्वय समितीस नियोजन विभाग शासन निर्णय क्रमांक नविका-१००९/प्र.क्र. ६८/का-१४१५ दिनांक १७ डिसेंबर, २००९ अन्वये गावभेट योजनेअंतर्गत प्रतिवर्षी प्रती जिल्हा रुपये ३ कोटी प्रमाणे एकूण रुपये १२.०० कोटी इतका निधी मंजूर करण्यात येतो.

नक्षलग्रस्त क्षेत्रातील नक्षलवाद्यांना गावबंदी केलेल्या गावांना प्रत्येकी रुपये ६ लाख एवढा निधी त्या गावांच्या विकासात्मक कामासाठी प्रोत्साहनात्मक अनुदान म्हणून गृह विभागाच्या शासन निर्णय क्रमांक एनएएक्स-०४१८/ प्र.क्र.१६९/विशा-१ब दिनांक १ डिसेंबर, २०१८ अन्वये मंजूर करण्यात येतो.

७. राज्यस्तरीय बँकर्स समिती :

विविध शासकीय विभागांकडून राबविण्यात येणाऱ्या योजनांच्या लाभार्थ्यांना राष्ट्रीयकृत बँकामार्फत वित्त सहाय्य / कर्ज उपलब्ध करण्याबाबत असलेल्या तरतूदीस अनुसरुन बँकांकडून होणाऱ्या कर्ज पुरवठ्यासंदर्भात राज्यस्तरीय बँकर्स समितीच्या बैठकीत चर्चा करण्यात येते. त्या अनुषंगाने राज्य शासन व राज्यातील राष्ट्रीयकृत बँकांचा फोरम यामधील दुवा या अर्थाने नियोजन विभाग नोडल विभाग आहे.

८. प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना भाग भांडवल देणे :

ग्रामीण भागातील लहान व मध्यम शेतकरी, कृषी क्षेत्रातील कामगार वर्ग आणि लहान उद्योग इत्यादिंना कृषी, व्यापार, वाणिज्य, उद्योग आणि इतर सुविधा मिळून ग्रामीण भागाचा आर्थिक विकास व्हावा यासाठी प्रादेशिक ग्रामीण बँकांची निर्मिती, नियंत्रण आणि समापन करणे या उद्देशाने प्रादेशिक ग्रामीण बँका अध्यादेश १९७५ लागू करण्यात आला व सन १९७६ मध्ये सदर अध्यादेश अधिनियमात रुपांतरीत झाला. प्रादेशिक ग्रामीण बँकांचे ध्येय हे सहकारी बँकाकडे असलेले स्थानिक ज्ञान आणि ग्रामीण भागातील प्रश्नांशी असलेला परिचितपणा व वाणिज्यिक बँकांकडील व्यावसायिकपणा, ठेवीची चलनशीलता, आधुनिक दृष्टी या दोन्हींचा मिलाप करणे हे होते.

या बँकांना पुन:पुंजीकरणासाठी "ग्रामीण बँकांना भागभांडवल देणे" या योजनेमधून अर्थसहाय्य देण्यात येते. यामध्ये केंद्रशासनाचा ५० टक्के हिस्सा, प्रवर्तक बँकांचा ३५ टक्के हिस्सा व महाराष्ट्र शासनाचा १५ टक्के हिस्सा आहे.

१. महाराष्ट्र राज्यात सध्या महाराष्ट्र ग्रामीण बँक, विदर्भ कोकण ग्रामीण बँक या दोन प्रादेशिका बँका कार्यरत असून सदर बँकाची मुख्यालये अनुक्रमे औरंगाबाद व नागपूर येथे आहेत. अनुक्रमे बँक ऑफ महाराष्ट्र व बँक ऑफ इंडीया या दोन बँका पुरस्कर्त्या बँका आहेत. प्रादेशिक ग्रामीण बँकांच्या संचालक मंडळावर राज्य शासनाचे प्रतिनिधी कार्यरत असून अशा नियुक्त प्रतिनिधींचा कार्यकाल हा कार्यभार स्वीकारल्यापासून तीन वर्षाचा असतो.

२. सन २०१२-१३ अखेर राज्य शासनाच्या १५% हिश्श्याची रु. २४.१५ कोटी इतकी रक्कम पुनर्भांडवलीकरणाबाबत केंद्र शासनाच्या व नाबार्डच्या निदेशानुसार प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना वितरित करण्यात आली आहे. सन २०२०-२१ या आर्थिक वर्षात रु. ११.७७ कोटी इतकी रक्कम व सन २०२१-२२ या आर्थिक वर्षात रु. ४६.०० कोटी इतकी रक्कम प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना वितरित करण्यात आली. सन २०२२-२३ करीता मागणी क्रमांक ओ-१२ ग्रामीण बँकांना भाग भांडवल देणे (सीआरसी सांकेतांक ५४६५००१९) या योजनेसाठी रु. ८५.३१२० कोटी इतका निधी अर्थसंकल्पित असून हा निधी प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना सन २०२१-२२ या वर्षाचा देय निधी आहे.

सन २०२३-२४ करिता रु. ३६.८३ कोटी इतका नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

९. केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकिंगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसिध्दी व समन्वय :

महाराष्ट्र शासन नियोजन विभागाच्या दिनांक ३१ मार्च, २०२१ च्या शासन निर्णयान्वये केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकीगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय याकरीता जिल्हास्तरावर खालीलप्रमाणे जिल्हास्तरीय समिती स्थापन करण्यात आली आहे.

१)	जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२)	मुख्यकार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद	सदस्य
३)	प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा	सदस्य
४)	जिल्हा अधिक्षक, कृषी अधिकारी	सदस्य
५)	जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी	सदस्य
६)	जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था	सदस्य
७)	महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र विशेष निमंत्रित	सदस्य
८)	सहाय्यक आयुक्त, कौशल्य विकास रोजगार व उद्योजकता	सदस्य
९)	जिल्हा माहिती अधिकारी	सदस्य
१०)	जिल्हा व्यवस्थापक, राज्यशासनाचे मागासवर्ग विकास महामंडळ	निमंत्रित
११)	सहायक प्रबंधक, नाबार्ड	सदस्य
१२)	जिल्हा अग्रणी बँक अधिकारी	सदस्य
१३)	जिल्ह्यातील प्रमुख बँकांचे समन्वयक अधिकारी	निमंत्रित
१४)	जिल्हा नियोजन अधिकारी	सदस्य सचिव

या समितीस "केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकींगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय" या योजनेंतर्गत माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाकडून निर्गमित शासन निर्णय/परीपत्रकाप्रमाणे प्रचार व प्रसिध्दीचे कामे हाती घेता येतील. सन २०२२-२३ करीता केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकींगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय (कार्यक्रम) (सीआरसी संकेतांक ३४५१ ए००१) अंतर्गत रु. ६०.०० लाख इतका निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आला आहे.

१०. शासनाद्वारे थेट लाभ हस्तांतरण (DBT) प्रक्रिया :- शासनाद्वारे थेट लाभ हस्तांतरण (DBT) प्रक्रियेवर मोठ्या प्रमाणात भर देण्यात येत असून जेणेकरून लाभार्थ्यांना योजनांचा पूर्णपणे लाभ मिळेल आणि अनावश्यक गोष्टी टळू शकतील. शासनाच्या विविध कल्याणकारी योजनांमध्ये ज्या ठिकाणी शासनाद्वारे वस्तू स्वरुपात अनुदान देण्यात येत आहे अशा विविध कल्याणकारी योजनांमधून मिळणारे लाभ हे थेट लाभार्थ्यांनाच त्या ठिकाणी वस्तू स्वरुपात अनुदान देण्याऐवजी रोख रकमेच्या स्वरुपात अनुदान त्यांच्या आधार जोडणी झालेल्या बँक खात्यामध्ये देण्याबाबत शासनाने नियोजन विभागाच्या शासन निर्णय क्रमांक : डिसीटी-२३१६/प्र.क्र. १३३/का. १४१७, दिनांक ५ डिसेंबर, २०१६ व ३ मार्च, २०१७ अन्वये मान्यता दिली आहे. सदर निर्णयामुळे लाभार्थ्याला आवश्यक असणाऱ्या वस्तुंची गुणवत्ता तपासून व भाव करून चांगली वस्तू खरेदी करता येईल अशी वस्तू स्थानिक पातळीवरच लाभार्थी खरेदी करणार असल्याने स्थानिक उद्योग व्यावसायिकांना लाभ होईल. रोख रकमेच्या स्वरुपात लाभ वाटप केल्यामुळे शासनाच्या कार्यपद्धतीत अधिक पारदर्शकता येईल व संख्यात्मक तसेच गुणात्मक वाढ झालेली दिसून येते.

११. आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम (Aspirational District Programme) :

केंद्र शासनाने देशातील ११२ जिल्ह्यांचा झपाट्याने कायापालट करण्यासाठी जानेवारी, २०१८ मध्ये "आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम" सुरू केला आहे. या जिल्ह्यांची निवड पारदर्शक प्रक्रियेतून करण्यात आली आहे. दुर्गमता आणि त्यांच्यासमोरील आव्हानांमुळे, विशेषत: आरोग्य आणि पोषण, शिक्षण, कृषि आणि जलसंपदा, कौशल्य विकास आणि आर्थिक समावेशन आणि पायाभूत सुविधा यांसारख्या क्षेत्रातील प्रगती या जिल्ह्यांमध्ये तुलनेने कमी होती. नवीन भारत-२०२२ च्या सर्वसमावेशक विकासासाठी, विकास प्रक्रिया टिकवून ठेवण्यासाठी या जिल्ह्यांमध्ये जलद प्रगती आवश्यक आहे. या कार्यक्रमांतर्गत राज्यातील नंदूरबार, धाराशिव, वाशिम व गडचिरोली या जिल्ह्यांचा समावेश आहे. या कार्यक्रमांतर्गत आरोग्य आणि पोषण (३०%), शिक्षण (३०%), कृषि आणि जलसंपदा (२०%), कौशल्य विकास आणि आर्थिक समावेशन (१०%) आणि मुलभूत पायाभूत सुविधा (१०%) या पाच क्षेत्रांमधील ४९ प्रमुख कामगिरी निर्देशकांमधील (Key Performance Indicators) कामगिरीच्या आधारे जिल्ह्यांना गुणवत्ता क्रमांक देण्यात येतो. सन २०१८-१९ पासून राज्यातील आकांक्षित जिल्ह्यांना जिल्हा वार्षिक योजनेंतर्गत मिळणाऱ्या मूळ नियतव्ययाव्यतिरिक्त २५ टक्के अतिरिक्त नियतव्यय उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

१२. रोजगार हमी योजना : महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना ही केंद्र शासनाची महत्वाकांक्षी योजना असून महाराष्ट्राच्या ३४ जिल्ह्यांमध्ये सदर योजना सन २००८ पासून राबविण्यात येत आहे. योजनेचे प्रमुख उद्दिष्ट ग्रामीण भागातील अकुशल मजुरांना रोजगार उपलब्ध करून देऊन कायम स्वरुपात टिकाऊ मालमत्ता निर्माण करणे हे आहे. योजनेत सार्वजनिक तसेच वैयक्तीक लाभाच्या योजनांचा समावेश असून, भारतीय राज्य घटनेच्या कलम ४१ नुसार नागरिकांच्या कामाच्या हक्काचे रक्षण करण्यात येते.

१३. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना :-

महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियमाची अंमलबजावणी १९७७ पासून महाराष्ट्रात सुरू झाली. राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ नुसार दोन योजना सुरू होत्या :-

(१) ग्रामीण भागात अकुशल व्यक्तींकरिता रोजगार हमी योजना.

(२) वैयक्तिक लाभाच्या योजना.

सदर योजनांना राज्य शासनाच्या निधीतून अर्थसहाय्य केले जात होते.

सन २००५ मध्ये केंद्र शासनाने संपूर्ण भारतात राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम (विद्यमान नाव - महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम) लागू केला. तसेच केंद्र शासनाने ज्या राज्यांनी पूर्वीपासूनच रोजगार हमी अधिनियम मंजूर केला होता, अशा राज्यांना केंद्र शासनाच्या अधिनियमातील कलम २८ अन्वये त्यांचा कायदा राबविण्याची मुभा दिली होती.

तद्नुसार महाराष्ट्र शासनाने सन २००६ मध्ये पूर्वीचा कायदा ठेवण्याचा पर्याय स्वीकारला आहे. मात्र विधानमंडळाने केंद्रीय कायद्यास अनुसरुन राज्यास निधी मिळविण्याच्या अनुषंगाने १९७७ च्या कायद्यात आवश्यक त्या सुधारणा केल्या, त्यामुळे योजना राबविण्याच्या कार्यपद्धतीत बदल झाला आहे.

सद्य:स्थितीत राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (सन २०१४ मध्ये बदल केल्याप्रमाणे) अंमलात आहे व या कायद्यांतर्गत खालील दोन योजना सुरू आहेत :-

(अ) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना महाराष्ट्र (MGNREGS) या योजनेंतर्गत केंद्र शासन १०० दिवस प्रति कुटुंब रोजगाराची हमी देते व १०० दिवस प्रति कुटुंब मजुरीच्या खर्चासाठी निधी पुरवते. प्रति व्यक्ती १०० दिवसांवरील मजुरांच्या मजुरीच्या खर्चाचा आर्थिक भार राज्य शासन उचलते.

(ब) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ कलम (७)(दहा) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना अनुदान तत्त्वावर प्रतिपूर्ती योजना म्हणून राबविण्यात येतात.

उदा. १) जवाहर/धडक सिंचन विहीर योजना

२) रोहयोंतर्गत फळबाग लागवड योजना

३) मातोश्री शेत/पाणंद रस्ते योजना

४) शरद पवार ग्राम समृध्दी योजना

५) सुविधा- संपन्न कुटूंब व समृद्धगाव योजना.

याशिवाय राज्य शासनाचा निधी पुढील बाबींकरिता वापरला जातो.

१) राज्य रोजगार हमी योजनेतील प्रगतीपथावरील अपूर्ण (कुशल) कामे पूर्ण करण्याकरिता.

२) राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत भूसंपादन केलेल्या जमिनीचा मोबदला देण्याकरिता.

३) मजुरी दरांतील वाढीव फरक.

४) योजनेंतर्गत होणाऱ्या कुशल भागावरील खर्चाच्या २५% खर्च.

५) शेत तेथे शेततळे ही (योजना योजनेत्तर) शासनाने सुरू केली असून या योजनेंतर्गत विविध आकारमानाची शेततळी अनुज्ञेय असून लाभार्थ्यास शेततळ्याच्या आकारमानानुसार अनुदान देय राहणार असून अनुदानाची कमाल मर्यादा रु. ५०,०००/- इतकी आहे.

६) क वर्ग नगरपालिकांमध्ये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत कामे सुरू करण्यात आली असून सूक्ष्म पाणलोट विकासावरही भर देण्यात आला आहे.

या योजनेचा खर्च व मनुष्यदिनी निर्मितीबाबतची गेल्या तीन वर्षांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :-

(मनुष्यदिन निर्मिती कोटीत)

वर्ष		खर्च (कोटी)	मनुष्यदिन निर्मिती (कोटी)
२०१९-२०२०	..	१८२१.१४	६.३०
२०२०-२०२१	..	१९६९.२२	६.७९
२०२१-२०२२	..	२४०९.५१	८.२५
२०२२-२०२३ (दि. ०१/०३/२०२३ पर्यंत)	..	२६४५.८१	७.१९

राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत दि. १ एप्रिल, २००८ रोजी एकूण १०१३५ कामे अपूर्ण होती. त्यापैकी दिनांक ३० जून, २०१५ पर्यंत ९९८८ कामे पूर्ण झाली/वगळण्यात आली आहेत. दिनांक ३० जून, २०१५ रोजी १४७ कामे अपूर्ण होती. जुन्या रोजगार हमी योजनेतील शासनमान्य यादीतील दिनांक ३० जून, २०१५ रोजी जी अपूर्ण कामे शिल्लक आहेत, अशी कामे जुन्या रोजगार हमी योजनेशिवाय इतर योजनेतून पूर्ण करणेबाबत दिनांक १८ मे, २०१६ रोजी मा. मुख्यमंत्री यांच्या मान्यतेने शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. त्यानुसार अशी कामे रोजगार हमी योजनेशिवाय इतर योजनेतून पूर्ण करण्याची जबाबदारी जिल्हाधिकारी व संबंधित यंत्रणा यांच्यावर सोपविण्यात आली आहे. सध्या जुन्या रोजगार हमी योजनेमध्ये अपूर्ण कामे सुरू नाहीत.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे उद्दिष्ट : अकुशल काम करण्यास इच्छुक असणाऱ्या प्रत्येक कुटुंबातील प्रौढ व्यक्तीला योजनेंतर्गत १०० दिवस प्रति कुटुंब रोजगाराची हमी देण्यात आली असून, त्या माध्यमातून स्थायी स्वरुपाची मालमत्ता निर्माण करणे हे या योजनेचे मूळ उद्दिष्ट आहे. त्याचप्रमाणे ग्रामीण भागातील शेतकरी/शेतमजुरांना या अधिनियमाच्या माध्यमातून रोजगाराचा हक्क प्रदान करणे, सामाजिक सुरक्षा देणे, महिला व दुर्बल घटकांचे सबलीकरण करणे, तसेच पंचायत राज संस्थाचे बळकटीकरण करण्यावर योजनेत भर देण्यात आला आहे.

योजनेंतर्गत सार्वजनिक व वैयक्तिक लाभाची कामे घेता येतात. सार्वजनिक कामांपैकी प्रामुख्याने जलसंधारण व जलसंवर्धनाची कामे, दुष्काळ प्रतिबंधक कामे (वनीकरणासह), रस्त्याची कामे घेण्यात येतात. वैयक्तिक लाभाच्या कामांमध्ये अनुसूचित जाती/जमाती, दारिद्र्यरेषेखालील, भू-सुधार खालील व इंदिरा आवास योजनेचे लाभार्थी, लहान व सीमांत शेतकरी यांच्या जमिनीसाठी जलसिंचन निर्माण करणारी कामे, फळबाग लागवड व भू-सुधार कामे, तसेच कृषी संदर्भातील कामे, पशुधन संदर्भातील कामे, मत्स्यव्यवसाय अनुषंगिक कामे, ग्रामीण क्षेत्रात पिण्याच्या पाण्यासंबंधी तसेच ग्रामीण स्वच्छतेसंबंधीत कामे घेण्यात येतात.

तसेच,

१) गावातील शाळा, प्राथमिक आरोग्य केंद्र आणि स्मशानभूमी यांना जोडणारे प्रमुख तीन रस्त्यांची कामे करण्यास प्राधान्य देण्यात आले आहे.

२) महिला व बाल विकास विभागाच्या ICDS या योजनेशी अभिसरण करून अंगणवाडी केंद्र इमारतीची बांधकामे करण्यात येणार आहेत.

३) मनरेगा अंतर्गत १०० दिवस मजुरी पूर्ण केलेल्या कुटुंबातील एका सदस्यास कौशल्यवृद्धीचे प्रशिक्षण देऊन त्यांना स्वत: सक्षम होणेच्या दृष्टीने ग्राम विकास विभागाच्या महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियान (MSRLM) यांचे समवेत अभिसरणामार्फत Project LIFE-MGNREGA राबविण्याचे प्रस्तावित आहे.

४) रेशीम उद्योग विकासाची योजना रेशीम विभागाद्वारे संपूर्ण राज्यात तीन वर्षांसाठी राबविण्यात येत असून त्याअंतर्गत तुती लागवड कार्यक्रम तीन वर्षांसाठी घेण्यात आला आहे. तसेच या योजने अंतर्गत टसर, अर्जुन व ऐन रोपांची लागवड करण्यात येते.

५) जून, २०१५ ते जून, २०१८ या कालावधीत १ लक्ष सिंचन विहीरी पूर्ण करण्याचा कार्यक्रम घेतला आहे.

६) राज्यामध्ये महात्मा गांधी नरेगा योजना राबविताना अभिसरणातून कामे घेण्याबाबत तसेच मनरेगा योजना राबविण्याच्या स्वरुपामध्ये लक्षणीय बदल करण्याच्या अनुषंगाने राज्यामध्ये समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजना राबविण्याबाबत शासन निर्णय दिनांक १ ऑक्टोबर, २०१६ रोजी निर्गमित करण्यात आलेला आहे. त्यास अनुसरून मनरेगा अंतर्गत अनुज्ञेय वैयक्तिक व सार्वजनिक लाभाची ११ कामे सन २०१६-१७ व २०१७-१८ या वर्षामध्ये प्राधान्याने मोठ्या प्रमाणात घेण्यात येणार आहेत. यामध्ये अहिल्यादेवी सिंचन विहिरी, अमृतकुंड शेततळे, भू-संजीवनी व्हर्मी कंपोस्टिंग, भू-संजीवनी नाडेप कंपोस्टिंग, कल्पवृक्ष फळबाग लागवड, निर्मल शौचालय, निर्मल शोषखडे, समृद्ध गाव तलाव, इतर समृद्ध जलसंधारणाची कामे, अंकुर रोपवाटिका, नंदनवन वृक्ष लागवड, संगोपन व संरक्षण, ग्राम सबलीकरणाची समृद्ध ग्राम योजना अशी ११ प्रामुख्याने कामे प्रत्येकी १,११,१११ प्रमाणे घेण्यात येणार आहेत. याद्वारे मनरेगा अंतर्गत पात्र लाभार्थ्यांना वैयक्तीक लाभाच्या कामांचा लाभ मिळणार असून, त्याद्वारे त्यांचे जीवनमान उंचावण्यास निश्चितच मदत होणार आहे. तसेच या सार्वजनिक लाभांच्या कामांमुळे ग्रामीण भागाचा विकास होणार आहे.

फलोत्पादन योजना : राज्यातील कोरडवाहू शेतीचे प्रमाण जवळपास ८५ टक्के असल्याने या शेतीवर अवलंबून राहणाऱ्या लक्षावधी अल्प आणि अत्यल्प भूधारकांच्या शेती पध्दतीत परिवर्तन घडवून आणून पावसाच्या लहरीपणामुळे या शेतकऱ्यांची आर्थिक दुर्बलता यावर मात

करण्याच्या दृष्टीने सन १९९०-९१ पासून रोजगार हमी योजनेशी निगडीत फलोत्पादन कार्यक्रम कृषि विभागामार्फत राबविण्यात येत आहे. या कार्यक्रमांतर्गत विविध फळझाडांखाली १९९० पूर्वी असलेले २.४२ लाख हेक्टर क्षेत्र धरून सन २०१३-१४ अखेर १८.३६ लाख हेक्टर पर्यन्त पोहोचले असून लाभ घेतलेल्या शेतकऱ्यांची संख्या २१.११ लाख आहे.

या योजनेंतर्गत खालीलप्रमाणे पिके घेण्यात येतात.

१) कोरडवाहू पिके - आंबा, काजू, बोर, सीताफळ, आवळा, फणस कोकण, जांभूळ, कवठ, जोजोबा, बांबू, जॅट्रोफा.

२) बागायती पिके - नारळ, संत्रा, मोसंबी, चिकू, डाळींब, पेरू, अंजीर, कागदी लिंबू, सुपारी, तेलताड, रबर, पानपिंपरी.

३) नारळ बागेत अंतरपिकासाठी लागवड - मिरी, लवंग, जायफळ, दालचिनी, सुपारी.

४) औषधी व सुगंधी वनस्पती - आइरल, अर्जुना, असन, अशोका, बेल, गुग्गळ, लोध्रा, रक्तचंदन, शिवण, टेटू, बेहडा, डिकेमाली, हिरडा, रिठा वावडींग, करंज.

५) भात खाचराच्या बांधावर लागवड - आंबा, काजू, पेरू, नारळ व आवळा.

कोकण क्षेत्रातील लाभार्थ्यांसाठी किमान भूक्षेत्राची मर्यादा ०.१ हेक्टर आणि कमाल १० हेक्टर अशी आहे. कोकणव्यतिरिक्त इतर क्षेत्रातील किमान भूक्षेत्राची मर्यादा ०.२० हेक्टर व कमाल ४ हेक्टर अशी आहे. राष्ट्रीय ग्रामीण बँकेचे (नाबार्ड) व्याख्यानुसार मागास जाती, अल्पभूधारक या योजनेचा १००% लाभ घेऊ शकतात. इतर प्रवर्गांना १००% मजुरी आणि ७५% साहित्य रक्कमेची प्रतिपूर्ती मिळते. त्यानुसार ९०% अनुदान शासनामार्फत देण्यात येते.

दिनांक २४ नोव्हेंबर, २००५ च्या शासन निर्णयानुसार देय अनुदानाचे वाटप तीन वर्षापर्यंत करण्यात येते. सन २००५-०६ पासून लागवड करण्यात येणाऱ्या फळपिकांकरिता अनुदान वाटप एकूण अनुदानाच्या पहिल्या वर्षी ५० टक्के, दुसऱ्यावर्षी ३० टक्के व तिसऱ्या वर्षी २० टक्के या प्रमाणात देय असून लाभधारकाचे अनुदान त्यांच्या बँक खात्यामध्ये धनाकर्षाद्वारे जमा करण्यात येते. सन २००५-०६ पासून लागवड करण्यात येणाऱ्या सर्व फळपिकाकरिता (बागायती व कोरडवाहू) ज्या लाभार्थ्यांची दुसऱ्या वर्षी ७५ टक्के आणि तिसऱ्यावर्षी ९० टक्के झाडे जीवंत असतील त्या लाभार्थ्यांना दुसऱ्या व तिसऱ्या वर्षाचे अनुदान देय आहे.

शेत परिस्थिती, फळबाग जीवंत मरीचे प्रमाण तसेच प्रत्यक्ष केलेल्या बाबी लक्षात घेऊन अनुदान वाटप करण्यात येते, सन २०१९-२०, २०२०-२१ व २०२१-२२ या वर्षात फलोत्पादन कार्यक्रमासाठी अनुक्रमे रु. १६१९.४८ कोटी, रु. १०७०.२९ कोटी व रु. २०.०० कोटी तसेच सन २०१९-२० मध्ये ०.०० कोटी अनुदान वितरीत करण्यात आले आहे. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजने अंतर्गत वैयक्तिक लाभार्थी योजने अंतर्गत अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थी, भूसुधार योजनेचे लाभार्थी, इंदिरा आवास योजनेतील लाभार्थी आणि कृषी कर्जमाफी योजना २००८ नुसार लहान (small) व सिमांत (marginal) शेतकऱ्यांच्या शेतामध्ये फलोत्पादन कार्यक्रम घेण्यात येतो. याबाबत दिनांक २९ जून, २०११ च्या शासन निर्णयान्वये फलोत्पादन कार्यक्रमाचे आर्थिक मापदंड निश्चित करण्यात आले आहे.

तसेच २०११-१२ वर्षासाठी ५०,००० हेक्टर लागवडीचे उद्दिष्ट देण्यात आले होते. त्यापैकी ३२,१३३ हेक्टर क्षेत्रावर लागवड करण्यात आली आहे. सन २०१२-१३ वर्षात २०,००० हेक्टर उद्दिष्ट देण्यात आले होते, प्रत्यक्षात २०,७७६ हेक्टरवर लागवड करण्यात आली. सन २०१४-१५ वर्षासाठी देण्यात आलेल्या ११,२०० हेक्टर लक्षांकापैकी १०,६९८ हेक्टरचे उद्दिष्ट साध्य करण्यात आले आहे. सन २०१५-१६ वर्षासाठी फलोत्पादन कार्यक्रमासाठी ७००० हेक्टरचा लक्षांक देण्यात आला होता. सन २०१६-१७ मध्ये सर्वसाधारण लाभार्थ्यांसाठी ३३९४ हेक्टर क्षेत्रावर व विशेष घटक योजनांतर्गत १७५० हेक्टर क्षेत्रावर राबविण्याचे उद्दिष्ट आहे. सन २०१६-१७ या वर्षासाठी जिल्हानिहाय व फळपीकनिहाय उद्दिष्ट निश्चित करण्यासाठी संचालक, फलोत्पादन, कृषि आयुक्तालय, पुणे यांना प्राधिकृत करण्यात आलेले आहे.

सन २०१६-१७ मध्ये रोजगार हमी योजनेमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या मागेल त्याला शेततळे व ११,००० सिंचन विहीरी या योजनेमुळे मोठ्या प्रमाणात साठा उपलब्ध होणार असल्याने ३० नोव्हेंबर नंतरही फळबाग लागवड करणे शक्य असल्याने फळबाग लागवडीच्या कार्यक्रमास दिनांक १३ डिसेंबर, २०१६ च्या शासन निर्णयाद्वारे दिनांक ३१ जानेवारी, २०१७ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आलेली आहे.

दिनांक २५.०४.२०१७ रोजी मा. मंत्री (कृषी) यांच्या अध्यक्षतेखाली व मा. मंत्री (रोहयो) यांच्या सहअध्यक्षतेखाली झालेल्या बैठकीत सन २०१७-१८ पासून राज्य रोजगार हमी योजनेअंतर्गत नविन फळबाग लागवडीसाठी लक्षांक व अनुदान न देता, महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत फळबाग लागवडीचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे.

विभागाच्या दिनांक ०८ जुलै, २०२० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये, निसर्ग चक्रीवादळामुळे कोकण विभागात नुकसानग्रस्त फळबागांचे रोजगार हमी योजनेशी निगडीत फळबाग योजनेंतर्गत पुनर्लागवड व पुनरुज्जीवन लागवड कार्यक्रमास मान्यता देण्यातआलेली आहे.

विभागाच्या दिनांक ३०.०३.२०२२ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये, महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत वैयक्तिक लाभार्थ्याच्या सलग शेतावर, शेताच्या बांधावर व पडीक जमीनीवर अमृत महोत्सवी फळझाड / वृक्ष लागवड व फूलपिक लागवड कार्यक्रम राबविण्यास मान्यता देण्यात आलेली आहे. मनरेगा अंतर्गत सुधारीत अमृत महोत्सवी फळझाड/ वृक्ष लागवड व फूलपिक लागवड कार्यक्रम योजनेमध्ये अल्प भूधारक शेतकरी वर्गाचा समावेश करण्यात आलेला आहे. योजनेचा लाभ अल्पभुधारक शेतकऱ्यांनाही घेता येणार असल्यामुळे अधिकाधीक मत्ता निर्माण होवून जास्तीत जास्त रोजगार निर्मीती होणार आहे. पुर्वी प्रमाणे समाविष्ट असलेली पिकांसोबतच खालील पीके नव्याने समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत. १) केळी (३ वर्ष) २) ड्रॅगनफ्रुट ३) व्हॅकॅडो ४) द्राक्ष, फुलझाड - सोनचाफा, मसाल्याची पिके - १) लवंग, २) दालचिनी, ३) मिरी ४) जायफळ.

जवाहर विहीर / धडक सिंचन विहीर योजना : राज्यात रोजगार हमी योजने अंतर्गत अल्पभूधारक शेतकऱ्यांच्या जमिनीवर जवाहर विहिरी घेण्याचा कार्यक्रम शासनाने हाती घेतला आहे. तसेच विदर्भातील बुलढाणा, अकोला, वाशिम, अमरावती, यवतमाळ व वर्धा या ६ जिल्ह्यांकरिता धडक सिंचन विहीर कार्यक्रम सन २००६ पासून घेण्यात आला आहे

याबाबत दिनांक १ जुलै, १९९९ च्या शासन निर्णयानुसार मार्गदर्शक तत्त्वे विहित करण्यात आली आहेत. त्यानुसार लाभार्थ्याकडे ०.६० हेक्टर जमीन असणे आवश्यक आहे. विहिरींचे काम करण्याची जबाबदारी लाभार्थ्यांची असून विहीर मंजूर झाल्यापासून १४ महिन्यांचे आत विहिरीचे बांधकाम पूर्ण करणे आवश्यक आहे. जवाहर विहीर कार्यक्रमासाठी लाभार्थ्यांच्या निवडीबाबत शासन निर्णय दिनांक ११ ऑगस्ट, २००८ अन्वये निर्णय घेण्यात आला आहे. तर धडक सिंचन विहीर कार्यक्रमासाठी लाभार्थ्यांच्या निवडीबाबत शासन निर्णय दिनांक २३ जानेवारी, २००९ अन्वये निर्णय घेण्यात आला आहे.

जवाहर विहीर कार्यक्रमांतर्गत लाभार्थी निवडीसाठी दिनांक २४ मे, २००२ अन्वये जिल्हा व तालुका समन्वय समित्या गठीत करण्यात आल्या आहेत. धडक सिंचन विहीर कार्यक्रमांतर्गत लाभार्थी निवडीसाठी दिनांक २३ मार्च, २०११ च्या शासन निर्णयानुसार मा. पालक मंत्र्याच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात आली आहे. या समित्यांना लाभार्थी निवडीचे पूर्ण अधिकार देण्यात आले आहेत.

या योजने अंतर्गत लाभार्थ्यास विहीर मंजूर झाल्यावर विहिरीचे काम सुरू करण्यासाठी रु. १०,०००/- इतका अग्रीम देण्यात येतो. सदर योजना अनुदानित स्वरुपाची प्रतिपुर्ती योजना असल्याने लाभार्थी जसजसे विहिरीचे काम पूर्ण करील त्यानुसार झालेल्या कामाचे मोजमाप करून लाभार्थ्यांस अनुदान देण्यात येते.

सन २००७-०८ व २००८-०९ मधील जवाहर/धडक सिंचन विहीर कार्यक्रमातील देण्यात आलेल्या लक्षांकापैकी लाभार्थी निकषानुसार अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती तसेच लहान व सिमांत शेतकरी या प्रवर्गातील पात्र लाभार्थ्यांच्या विहिरी महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना, महाराष्ट्र या योजने अंतर्गत वर्ग करण्यात आल्या आहेत. तर इतर लाभार्थ्यांच्या जवाहर/धडक सिंचन विहिरीच्या देय असलेल्या रु. एक लक्ष अनुदानात वाढ करण्यात आली असून सदर अनुदान रु. २.५० लक्ष च्या मर्यादेत करण्यात आले आहे. याबाबतचा शासन निर्णय दिनांक २३ जानेवारी, २०१४ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे.

सद्य:स्थितीत राज्यात ३४९६१ जवाहर विहिरी तर ३५९८५ धडक सिंचन विहिरी पूर्ण झाल्या आहेत. नरेगा अंतर्गत वर्ग करण्यात आलेल्या व सद्य:स्थितीत अपूर्ण असलेल्या १०३२० विहिरी व रद्द केलेल्या विहिरींपैकी परत सुरू करणे शक्य असलेल्या ८००७ विहिरी अशा एकूण १८३२७ विहिरी परत धडक सिंचन विहीर योजनेत पूर्ण करण्याचा निर्णय दि. ३ नोव्हेंबर, २०१५ रोजी मंत्रिमंडळाने घेतला आहे. अपूर्ण असलेल्या धडक सिंचन विहिरी पूर्ण करणेसाठी दिनांक ३० जून, २०१८ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आली आहे.

जानेवारी, २०१६ अखेर नरेगात वर्ग केलेल्या १०३२० विहिरींपैकी १००७ विहिरी पूर्ण झाल्या असून ९३१३ वहिरी प्रगती पथावर आहेत. रोजगार हमी योजनेअंतर्गत घेण्यात येणाऱ्या जवाहर/धडक सिंचन विहिर योजनेसाठी सन २०१६-१७ वर्षासाठी रुपये ४०.२८ कोटी, सन २०१७-१८ वर्षासाठी रुपये ५७.९१ व सन २०१८-१९ वर्षासाठी रुपये ४०.०० कोटी इतका निधी वितरित करण्यात आला आहे.

नियोजन विभागाच्या दिनांक ७ नोव्हेंबर, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये राज्य रोजगार हमी योजनेअंतर्गत धडक सिंचन विहीर कार्यक्रमाअंतर्गत दिनांक २७.११.२०१५ च्या शासन निर्णयान्वये पुनर्जिवित करण्यात आलेल्या ८००७ विहिरींपैकी रद्द करण्यात आलेल्या २९८५ विहिरी पून्हा पूनर्जिवित करून पूर्ण करण्यास दिनांक ३० जुन, २०२० पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आलेली आहे.

नागपूर विभागातील सिंचन विहीरींचा धडक कार्यक्रम :-

नागपूर विभागातील गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया व नागपूर या पाच जिल्ह्यात सिंचन विहीरींचा धडक कार्यक्रम घेण्याचे तसेच सदर कार्यक्रमासाठी लागणारा निधी योजनेत्तर Drouth Mitigation Measures अंतर्गत मदत व पुनर्वसन विभागामार्फत उपलब्ध करून देण्याचे मा. मुख्यमंत्री यांचे निर्देश होते. त्यास अनुसरुन दिनांक ११ सप्टेंबर, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये एकूण ११,००० विहीरींचा लक्षांक सदर पाच जिल्ह्यांकरिता देण्यात आलेला आहे. तसेच चंद्रपूर जिल्ह्याकरिता वाढीव ६१४ विहीरींचा लक्षांक देण्यात आलेला आहे. त्याकरिता महसूल व वन विभागाने त्यांच्या दिनांक १६ नोव्हेंबर, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये रु. २७५ कोटी इतका निधी या रोहयो प्रभागास उपलब्ध करुन दिलेला आहे.

उपरोक्त नमूद केल्यानुसार लक्षांक देण्यात आलेल्या ११,६१४ विहिरींपैकी ११,५८४ विहिरींचे कार्यारंभ आदेश देण्यात आले असून ११,४११ विहीरींचे बांधकाम पूर्ण झाले आहे.

विभागाच्या दिनांक ०६ फेब्रुवारी, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये नागपूर विभागातील सिंचन विहिरींच्या धडक कार्यक्रमांतर्गत देण्यात आलेल्या अतिराक्त १३,००० सिंचन विहिरीपैकी २५३८ विहिरींची कामे सुरु झालेली असून, ८२३ विहिरींचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे. सदर योजनेतर्गत दिनांक ३० जुन, २०२२ पर्यंत विहिरींचे काम पूर्ण करण्यास मुदतवाढ देण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेकरिता आत्तापर्यंत एकूण रु. ९३.०० कोटी इतका निधी वितरीत करण्यात आला असून सदर योजनेंतर्गत विभागाच्या दिनांक ०६ फेब्रुवारी, २०२३ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये विहिरींचे काम पूर्ण करण्यास दिनांक ३० जून, २०२३ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आलेली आहे.

मागेल त्याला शेततळे : सदर योजनेस दि. ९ फेब्रुवारी, २०१६ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीत मान्यता दिली असून या योजनेंतर्गत विविध आकारमानाची ७ शेततळी अनुज्ञेय आहेत. लाभार्थ्यांस शेततळ्याच्या आकारमानानुसार अनुदान देय राहणार असून अनुदानाची कमाल मर्यादा रु. ५०,०००/- इतकी आहे. या योजनेसाठी लागणारा निधी Drought Mitigation Measures अंतर्गत मदत व पुनर्वसन विभागाकडून उपलब्ध होणार आहे. मदत व पुनर्वसन विभागाच्या दिनांक १० मे, २०१६ रोजीच्या शासन निर्णयाद्वारे रु. १५० कोटी निधी विभागास उपलब्ध करून दिलेला असून तो आयुक्त, कृषि संचालनालय, पुणे यांना देण्यात आलेला आहे. नियोजन विभागाच्या दिनांक १० ऑक्टोबर, २०१६ रोजीच्या शासन निर्णयाद्वारे ५० पैसे आणेवारीची अट शिथील करून ही योजना राज्यातील सर्व जिल्ह्यात राबविण्यास मान्यता देण्यात येऊन १,११,१११ इतका सुधारीत लक्षांक देण्यात आलेला आहे.

दिनांक २० मे, २०१७ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये, मागेल त्याला शेततळे योजने अंतर्गत कोकण विभागासाठी सुधारित आकारमानाच्या शेततळ्यास एक **विशेष बाब म्हणून** मान्यता देण्यात आलेली आहे. यामध्ये किमान धारण क्षेत्राची अट ०.६० हेक्टर वरून कमी करून ती ०.२० हेक्टर करण्यास मान्यता देण्यात आलेली आहे.

आदिवासी उपयोजना क्षेत्रामध्ये (TSP) लाभार्थी निवडीसाठी ठरवून दिलेली ०.६० हेक्टर जमिन धारणेची मर्यादा कमी करून ती ०.४० हेक्टर इतकी करण्यास दिनांक ०२.०८.२०१७ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे.

तसेच, विभागाच्या दिनांक ०४ जुलै, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये, महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार रोजगार हमी योजनेअंतर्गत मागेल त्याला शेततळे योजनेतील शेततळ्याची कामे ही अभिसरणाद्वारे घेण्याबाबत निर्णय घेण्यात आलेला आहे. सदर योजनेत इनलेट आऊटलेटसह व इनलेट आऊटलेट विरहीत आकारमानाच्या शेततळ्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. शेततळ्यांच्या उपरोक्त नमुद आकारमानांनुसार अनुदानाची रक्कम देय होईल. तथापि, देय अनुदानाची कमाल रक्कम रुपये ५०,०००/- इतकी राहील. आत्तापर्यंत १,४९,५९० शेततळ्यांची कामे पूर्ण झाली आहेत. अनुदानापोटी रु. ६३८.५५ कोटी इतका निधी लाभार्थ्यांना वितरित करण्यात आला आहे.

शेत रस्तेपाणंद रस्ते

नियोजन विभाग शासन निर्णय दिनांक ११ नोव्हेंबर, २०२१ अन्वये पालकमंत्री शेतपाणंद रस्ते/योजनेचे नामकरण "मातोश्री ग्रामसमृध्दी शेत" पाणंद रस्ते योजना/असे करण्यात आले असून सदर योजना अधिक सुटसुटीत करण्यात आली आहे. पाणंद रस्ते हे प्रामुख्याने शेतीमधील कामाकरीता आवश्यक असणाऱ्या साधनांची नेआण करण्याकरीता उपयोगात येतात. पावसाळ्यामध्ये शेतीसाठी आवश्यक असणाऱ्या यंत्रसामुग्रीची वाहतुक शेत/ पाणंद रस्ते योजनेमुळे सुयोग्य झाली आहे या योजनेनुसार

१. कामे : राज्यात शेत रस्ते पाणंद रस्ते तयार/शेतरस्त्यावरील अतिक्रमण काढणे, करणे मुरुम व खडी टाकून, दगड, माती शेतरस्त्याचे मजबूतीकरण करणे इत्यादी कामे केली जातात.

२. निधी : सदर योजनेस मनरेगामधून अधिक राशी मिळविण्याच्या हेतुने मनरेगा आणि राज्य रोहयो यांचे अभिसरणाद्वारे पुरक कुशल निधी उपलब्ध करणे तसेच मनरेगामध्ये होणारी विविध कामांमधील अकुशल व कुशलच्या संयोजनामधून सुध्दा शेत/पाणंद रस्ते बांधण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. शेत रस्ते/पाणंद रस्ते करण्याकरिता वित्त आयोग, खासदार/आमदार स्थानिक विकास निधी, ग्रामपंचायतीला जनसुविधांकरीता मिळणारे अनुदान, मोठ्या ग्रामपंचायतीला नागरी सुविधांसाठी विशेष अनुदान, गौण खनिज विकास निधी / जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान निधी, ग्रामपंचायतींना मिळणारे महसुली अनुदान, जिल्हा परिषद/पंचायत समितींना सेस मधून उपलब्ध होणारा निधी, ग्रामपंचायतींचे स्व-उत्पन्न, पेसा अंतर्गत उपलब्ध होणारा निधी (अनुसूचित क्षेत्रातील गावांकरिता ठक्कर बाप्पा आदिवासी वस्ती (सुधार कार्यक्रम) आदिवासी उपाययोजना गावाकरिता, नाविण्यपूर्ण योजना, वैधानिक विकास महामंडळामार्फत उपलब्ध होणारा निधी, इतर जिल्हा योजना (Other District Scheme)), मनरेगा अंतर्गत प्राप्त निधी इत्यादी विविध स्त्रोतांमधून प्राप्त होणाऱ्या निधीमधूनही खर्च करण्यात येतो.

मातोश्री ग्राम समृद्धी शेत पाणंद रस्ते योजना

मातोश्री ग्राम समृद्धी शेत पाणंद रस्ते योजना ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांकरिता राज्यभर राबविण्यात येत आहे. सदर योजनेमध्ये रुपये २४.०० लाख एका कि.मी. साठी देण्यात येत असून रुपये १५.०० लाख केंद्र शासनाकडून प्राप्त होत असून उर्वरित रुपये ९.०० लाख राज्य शासन देणार आहे. या आर्थिक वर्षासाठी ३५००० कि.मी. लांबीचे शेत पाणंद रस्त्याच्या आराखड्याला मान्यता देण्यात आली असून यापैकी बहुतांश रस्त्याची कामे सुरू करण्यात आली आहेत.

मातोश्री ग्राम समृद्धी शेत पाणंद रस्त्यामुळे ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांना शेतात खते, बी-बियाणे नेणे, शेतीसाठीची छोटी-मोठी अवजारे नेणे व शेती उत्पन्नातील माल बाजारपेठेपर्यंत पोहोचविणे याकरिता लाभदायक ठरली आहे.

सुविधा संपन्न कुटुंब व समृद्ध गाव योजना

रोजगार हमी योजना विभागाने "मी समृद्ध तर, गाव समृद्ध गाव समृद्ध तर पर्यायाने माझा महाराष्ट्र समृद्ध" हे तत्व समोर ठेवून वाटचाल सुरू केली आहे. तसेच, "लेबर बजेट ऐवजी समृद्धी बजेट" राज्यात तयार करण्यात येत आहे. विभागाने गाव हा घटक लक्षात न घेता कुटुंब हा घटक लक्षात घेतला आहे.

तसेच नीती आयोगाच्या अलीकडेच प्रकाशित झालेल्या बहुआयामी दारिद्रय निर्देशांकानुसार राज्याची गरिबी १४.९% असून सदर गरिबी केरळ राज्याच्या २१ पट असल्याचो अहवालावरून दिसून येते. सध्या राज्यातील सर्वच ग्रामपंचायत मध्ये रोजगार हमी योजना राबविणेबाबत मा. मंत्रिमंडळ बैठक क्रमांक मध्ये सुविधा संपन्न कुटुंब व सर्वांगीण समृद्ध गाव मिशन राबविणेबाबत निर्णय घेण्यात आला आहे.

ग्रामीण भागातील अंग मेहनतीचे अकुशल कामे करणाऱ्या शेतकऱ्यांना शेतमजुरांना रोजगार उपलब्ध करून देणे, अशा रोजगारातून मत्ता निर्मिती करणे व अशा निर्माण होणाऱ्या मत्तामधून दैनंदिन जीवनास लागणाऱ्या महत्त्वाच्या वस्तू तसेच मानवी विकास निर्देशांकात आवश्यक असणाऱ्या बाबी जसे की आरोग्य, शिक्षण व राहणीमान यावर लक्ष केंद्रित करून सुविधापतीच्या विविध टप्प्यावर संबंधितांना घेऊन जाणे.

याकरिता "सुविधा संपन्न कुटुंब व समृद्ध गाव योजना" राज्यभर राबविण्यात येत आहे. या योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीकरिता नंदादीप गावे निवडण्यात येणार आहेत. तसेच या योजनेच्या सनियंत्रणासाठी व प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्यस्तरावर मिशन कार्यालय स्थापन करण्यात येणार आहे.

१४. मित्र---

नीति आयोगाच्या धर्तीवर राज्यात "महाराष्ट्र इन्स्टिट्युशन फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन (मित्र)" ही संस्था स्थापन करण्यात आली असून सदर संस्थेचे कामकाज दि. ०१ जानेवारी, २०२३ पासून सुरु झाले आहे. नीति आयोगाच्या धोरणाशी सुसंगत मात्र राज्याच्या गरजांची दखल खाजगी क्षेत्र व अशासकीय संस्थांच्या सहभागाद्वारे राज्याच्या जलद आणि सर्वसमावेशक विकास साधणे हा "मित्र" च्या स्थापनेचा हेतू आहे. मित्र ही राज्याच्या विकासाला धोरणात्मक, तांत्रिक तसेच कार्यात्मक दिशा देणारी " Think-Tank " असेल. सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षासाठी रु. २०.०० कोटी नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

तक्ता ४ TABLE IV

नियोजन विभागातील (खुद्द) कर्मचारी गोषवारा :

Personnel Summary of Planning Department (Proper) :

अ.क्र. पदनाम S. No.	वेतनमान Scale of Pay		पदसंख्या No.of Posts नियोजन (खुद्द)	रोहयो	एकूण	Designation
1	2		3	4	5	6
१. राजपत्रित (गट-अ व ब)						**1. *Gazetted* (Group A and B)**
प्रधान सचिव व विकास आयुक्त	Scale Matrix	...	1	..	1	Principal Secretary and Development Commissioner (IAS)
सह सचिव	S 27, 123100-215900	...	9	2	1	Joint Secretary
उप सचिव	S 25, 78800-209200	...				Deputy Secretary
अवर सचिव	S 23, 67700-208700	...	10	1	11	Under Secretary
विशेष कार्य अधिकारी (पत व पध्दती)	S 23, 67700-208700	...	1	..	1	Officer on Special Duty (Credit & System)
सह संचालक (खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास कार्यक्रम)	S 23, 67700-208700	...	1	..	1	Joint Director M.P.L.A.D.S.
उप संचालक	S 20, 56100-177500	...	3	0	3	Deputy Director
विशेष कार्य अधिकारी	S 20, 56100-177500	...	1	..	1	Officer on Special Duty
लेखाअधिकारी (गट-अ) / सहाय्यक संचालक (लेखा)	S 20, 56100-177500	...	..	1	1	Assistant Director (Accounts)
वरिष्ठ स्वीय सहाय्यक	S 23, 67700-208700	...	1	..	1	Senior P.A.
एकूण गट-अ			**27**	**4**	**31**	**Total Group A**
गट-ब						
कक्ष अधिकारी (अकार्यात्मक वेतनश्रेणी)	S 20, 56100-177500	...	38	3	41	Section Officer (Non Functional)
कक्ष अधिकारी	S 17, 47600-151100					Section Officer
संशोधन अधिकारी	S 15, 41800-132300	...	4	1	5	Research Officer
लेखाधिकारी	S 16, 44900-142400	...	..	1	1	Accounts Officer
ग्रंथपाल व संदर्भ अधिकारी	S 15, 41800-132300	...	1	..	1	Librarian and Reference officer
लघुलेखक (निवडश्रेणी)	S 16, 44900-142400	...	2	1	3	Steno (Selection Grade)
एकूण गट-ब राजपत्रित			**45**	**6**	**51**	**Total Group B Gaz.**
२. गट-ब अराजपत्रित						***2. Group B-Non Gazetted***
सहायक कक्ष अधिकारी	S 14, 38600-122800	...	44	6	50	Assistant Section Officer
सहायक लेखाधिकारी	S 15, 41800-132300	...	..	1	1	Assistant Accounts Officer
संशोधन सहायक	S 14, 38600-122800	...	1	5	6	Reserach Assistant
उच्च श्रेणी लघुलेखक	S 15, 41800-132300	...	8	1	9	Steno (Higher Grade)
निम्नश्रेणी लघुलेखक	S 14, 38600-122800	...	16	..	16	Steno (Lower Grade)
एकूण गट-ब अराजपत्रित			**69**	**13**	**82**	**Total Group B Non Gaz.**
३. गट-क						***3. Group - C***
सांख्यिकी सहायक	S 10, 29200-92300	...	2	..	2	Stat. -Assistant
लघुटंकलेखक	S 8, 25500-81100	...	3	..	3	Steno -Typist
लिपिक-टंकलेखक	S 6, 19900-63200	...	52	4	56	Clerk -Typist
वाहन चालक	S 6, 19900-63200	...	4	..	4	Driver
एकूण गट-क			**61**	**4**	**65**	**Total Group C**

तक्ता ४--चालू **TABLE IV--*Contd.***

1	2		3	4	5	6
४. गट-ड						***4. Group D***
हवालदार	S 3, 16600-52400	...	1	..	1	Havaldar
नाईक	S 3, 16600-52400	...	4	..	4	Naik
आवेष्टक	S 3, 16600-52400	...	1	..	1	Packer
रोनिओ चालक / झेरॉक्स यंत्रचालक	S 3, 16600-52400	...	1	..	1	Roneo Operator/Xerox Machine Operator
शिपाई	S 1, 15000-47600	...	21	3	24	Peon
एकूण (गट ड)		...	**28**	**3**	**31**	**Total Group D**
एकूण १ + २ + ३ + ४		...	**230**	**30**	**260**	**Total 1 + 2 + 3 + 4**

नियोजन विभाग - राज्य नियोजन मंडळ कर्मचारीविषयक गोषवारा :

(राज्य नियोजन मंडळाची पदे दिनांक १-८-१९९५ पासून मंजूर)

Personnel Summary of State Plainning Board of Planning Department

अ.क्र. S. No.	पदनाम	वेतनमान Scale of Matrix		मंजूर पदे No.of Posts एकूण Total	Designation
१	२	३		४	५
१.	**गट अ**				**1. Group A**
	खाजगी सचिव	S 25, 78800-209200	...	1	Private Secretary
एकूण गट-अ				**1**	**Total Group A**
२.	**गट-ब-राजपत्रित/अराजपत्रित**				**2. Group B-Gazetted/Non-Gaz.**
	स्वीय सहाय्यक	S 14, 38600-122800 S 15, 41800-132300	...	3	Personal Assistant
	लघु लेखक (उच्च श्रेणी/निम्न श्रेणी)	S 15, 41800-132300 / S 14, 38600-122800	...	2	Steno (Higher Grade) (Lower Grade)
एकूण गट ब				**5**	**Total Group B**
३.	**गट क**				3. Group C
	लिपिक टंकलेखक	S 6, 19900-63200	...	2	Clerk Typist
	वाहन चालक	S 6, 19900-63200	...	1	Driver
एकूण गट क				**3**	**Total Group C**
४.	**गट ड**				4. Group D
	चोपदार	S 6, 19900-63200	...	1	Chopdar
	शिपाई/संदेश वाहक	S 1, 15000-47600	...	5	Peon / Messenger
एकूण गट ड			...	**6**	**Total Group D**

तक्ता ४-चालू TABLE IV-*Contd.*

मानव विकास कार्यक्रमा अंतर्गत असणाऱ्या अधिकारी कर्मचारीविषयक गोषवारा :

Summary of Staff under Human Development programme :

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतन संरचनेमधील वेतनस्तर (७वा वेतन आयोगानुसार) ग्रेड वेतन Revised Scale	पदसंख्या No.of Posts	Designation
1	2	3	4	5
१.	आयुक्त	पारिश्रमिक वेतन ...	१	Commissioner
२.	उप आयुक्त (मानव विकास) तथा सह संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय (गट अ)	S 23, 67700-208700	१	Dy. Commissioner (H.D) & Asstt. Director, Directorate of Economics & Statistics (Group A)
३.	सहाय्यक आयुक्त मानव विकास तथा उप संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय (गट अ)	S 20, 56100-177500	१६	Asstt. Commissioner (H.D) & Dy. Director, Directorate of Economics & Statistics (Group A)
४.	लेखाधिकारी, गट-ब लेखा व कोषागारे संचालनालय	S 16, 44900-142400	१	Accounts Officer, Directorate of Acctts. & Treasury (Group B)
५.	सहा. जिल्हा नियोजन अधिकारी, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय	S 15, 41800-132300	२३	Asstt. Dist. Plaining Officer Directorate of Economics & Statistics
६.	सहायक संशोधन अधिकारी, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय	S 14, 38600-122800	२३	Research Assistant, Directorate of Economics & Statistics
७.	सांख्यिकी सहायक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय	S 10, 29200-92300	२५	Statstical Assistant, Directorate of Economics & Statistics
८.	लघु लेखक (मराठी)	S 16, 44900-142400	१	Steno (Marathi)
९.	लिपिक	S 6, 19900-63200	२	Clerk
१०.	शिपाई	S 1, 15000-47600	२	Peon
	एकूण	..	**९५**	**Total**

तक्ता ४-चालू TABLE IV-*Contd.*

"महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र, नागपूर" अंतर्गत कार्यरत असणाऱ्या कर्मचाऱ्यांविषयक गोषवारा :

Summary of Staff under Maharashtra Remote Sensing Application Centre, Nagpur :

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतन संरचनेमधील वेतनस्तर (७वा वेतन आयोगानुसार) Revised Scale		पदसंख्या No.of Posts २०२२-२३ 2022-23	Designation
1	2	3		4	5
	(अ) तांत्रिक कर्मचारीवृंद				**(A) Technical Staff**
१.	डायरेक्टर	S 27, 118500-214100	...	१	1. Director
२.	सिनि. रिसोर्सेस सायंटिस्ट	S 25, 78800-209200	...	३	2. Sr. Resources Scientist
३.	रिसोर्सेस सायंटिस्ट	S 24, 71100-211900	...	७	3. Resources Scientist
४.	असोसिएट सायंटिस्ट	S 20, 56100-177500	...	१६	4. Associate Scientist
५.	डॉक्युमेंटेशन ऑफिसर	S 15, 41800-132300	...	१	5. Documentation Officer
६.	सायंटिफिक असोसिएट	S 14, 38600-122800	...	८	6. Scientific Associate
७.	लायब्ररी असिस्टंट	S 10, 29200-92300	...	१	7. Library Assistant
८.	टेक्निशियन	S 10, 29200-92300	...	१	8. Technician
९.	टेक्निकल असिस्टंट	S 10, 29200-92300	...	३	9. Technical Assistant
			एकूण (अ)	**४१**	Total (A)
	(ब) प्रशासकीय कर्मचारीवृंद				**(B) Administrative Staff**
१०.	ॲडमिनिस्ट्रेटिव्ह ऑफिसर	S 16, 44900-142400	...	१	10. Administrative Officer
११.	अकॉऊंटस् ऑफिसर	S 15, 41800-132300	...	१	11. Accounts Officer
१२.	एक्झिक्युटिव्ह असिस्टंट	S 15, 41800-132300	...	२	12. Executive Assistant
१३.	अकाऊंटंट	S 14, 38600-122800	...	१	13. Accountant
१४.	ॲडमिनिस्ट्रेटिव्ह ऐड	S 6, 19900-63200	...	५	14. Administrative Aid
१५.	ड्रायव्हर	S 6, 19900-63200	...	३	15. Driver
१६.	ऑफिस ऐड / टेक्निकल ऐड	S 1, 15000-47600	...	५	16. Office/Technical Aid
			एकूण (ब)	**१८**	Total (B)
			एकूण (अ) + (ब)	**५९**	Total (A)+(B)

तक्ता ४--चालू TABL IV *Contd.*

१) शासन निर्णय, नि.वि.आकृति-२०११/प्र.क्र.५/मग्रारो-३, दिनांक ३१.०५.२०११ अन्वये सुधारित आकृतिबंधानुसार विभागीय, जिल्हा,जिल्हापरिषद व तालुका स्तरावरील अस्थायी पदांची माहिती.

२) शासन निर्णय, नि.वि.आकृति-२०१०/प्र.क्र.७३/मग्रारो-३, दिनांक १५.०९.२०११ अन्वये नवनिर्मित मगांराग्रारोहयो- महाराष्ट्र आयुक्तालयातील अस्थायी पदांची माहिती.

३) शासन निर्णय, नि.वि.आस्थाप-२०१३/प्र.क्र.३/मग्रारो-३, दिनांक २४.०५.२०१३ अन्वये काही पदे निरसित करून काही पदे नव्याने निर्माण करण्यात आलेल्या मगांराग्रारोहयो- महाराष्ट्र आयुक्तालय, विभागीय, जिल्हास्तरावरील अस्थायी पदांची माहिती.

४) शासन निर्णय, नि.वि. इपीडी-२०१४/प्र.क्र.२०४/का-१४२१, दिनांक २ जुलै,२०१४ मगांराग्रारोहयो- महाराष्ट्र आयुक्तालयातील अस्थायी पदांची माहिती.

५) शासन निर्णय, नि.वि. आस्थाप-२०१४/प्र.क्र.१६८/मग्रारो-३, दिनांक १३.११.२०१४ अन्वये नवनिर्मित पालघर जिल्ह्यातील जिल्हा परिषद कार्यालयासाठी निर्माण करण्यात आलेल्या अस्थायी पदांची माहिती.

६) शासन निर्णय , नि.वि. आस्थाप-२०१४/प्र.क्र.१७२/मग्रारो-३, दिनांक ०६.०७.२०१५ अन्वये नवनिर्मित पालघर जिल्हयातील जिल्हाधिकारी कार्यालयातील मगांराग्रारोहयो कक्षासाठी निर्माण करण्यात आलेल्या अस्थायी पदांची माहिती.

७) शासन निर्णय, नि.वि. आस्थाप-२०१६/प्र.क्र.२९/मग्रारो-३, दिनांक २२.१२.२०२२ अन्वये मगांराग्रारोहयो कक्षासाठी निर्माण करण्यात आलेल्या अस्थायी पदांची माहिती.

८) शासन निर्णय, नि.वि. आस्थाप-२०१६/प्र.क्र.२९/मग्रारो-३, दिनांक २८.१२.२०२२ अन्वये मगांराग्रारोहयो आयुक्त ालय नागपूर, विभागीय आयुक्त , जिल्हाधिकारी, जिल्हा परिषद व तालुकास्तरावरील कार्यालयातील सुधारित आकृतीबंध तयार करणेबाबत.

रोजगार हमी योजनेअंतर्गत असणाऱ्या कर्मचाऱ्यांविषयक गोषवारा

Personel Summary of Staff under Employment Gurarantee Scheme

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतनश्रेणी Revised Scale		पदसंख्या No. of Posts २०२३-२०२४ 2023-2024		Designation
1	2	3		4		5
अ.	**राजपत्रित (वर्ग १ व २)--**					A. *Gazetted* (Class I & II)—
१.	आयुक्त (मगांराग्रारोहयो-महा.)	S 27, 118500-214100	...	1	...	Commissioner (MGNREGS-MAH.)
२.	उपायुक्त (रोहयो.)	S 27, 118500-214100	...	6	...	Deputy Commissioner (EGS)
३.	सहा. आयुक्त (अधि. अभि.)	S 25, 78800-209200	...	1	...	Superintent Engineer
४.	कार्यकारी अभियंता	S 23, 67700-208700	...	6	...	Executive Engineer
५.	अधिक्षक कृषी अधिकारी	S 23, 67700-208700	...	7	...	Superintent Agg. off
६.	उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी म.वि.से. गट-अ	S 20, 56100-177500	...	7	...	Deputy Chief Executive Officer
७.	उप जिल्हाधिकारी	S 20, 56100-177500	...	35	...	Deputy Collector
८.	उप अभियंता	S 20, 56100-177500	...	33	...	Deputy Engineer
९.	सहाय्यक संचालक (लेखा)	S 20, 56100-177500	...	1	...	Assistant Director (Accounts)
१०.	कृषि अधिकारी वर्ग-२	S 16, 44900-142400	...	34	...	Agricultural Officer-G-2
११.	गटविकास अधिकारी	S 15, 41800-132300	...	34	...	Block Development Officer
१२.	संशोधन अधिकारी (सां.)	S 15, 41800-132300	...	1	...	Research Officer
१३.	लेखाधिकारी	S 16, 44900-142400	...	7	...	Accounts Officer
१४.	नायब तहसिलदार	S 14, 38600-122800	...	40	...	Naib Tahsildar
१५.	सहाय्यक लेखाधिकारी	S 15, 41800-132300	...	74	...	Assistant Accounts Officer
	एकूण अ (वर्ग १ व २)		...	**287**	...	Total A (Class I & II)

तक्ता ४ समाप्त TABL IV *Concld.*

1	2	3			4		5
ब.	**अराजपत्रित (वर्ग ३) --**						A. *Non-Gazetted* (Class III)—
१.	विस्तार अधिकारी	S 13,	35400-112400	...	1	...	Extension Officer
२.	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	S 15,	41800-132300	...	1	...	Stenographer (H.G.)
३.	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	S 14,	38600-122800	...	9	...	Stenographer (L.G.)
४.	कनिष्ठ अभियंता/शाखा अभियंता/सहा. अभियंता	S 15,	41800-132300	...	40	...	Junior/Section Engineer
५.	कनिष्ठ अभियंता	S 14,	38600-122800	...	1	...	Junior Engineer
६.	संशोधन सहाय्यक	S 14,	38600-122800	...	1	...	Research Assistant
७.	अव्वल कारकून	S 10,	29200-92300	...	390	...	Avval Karkoon
८.	वरिष्ठ सहाय्यक	S 10,	29200-92300	...	34	...	Sr. Assistant
९.	कृषि सहाय्यक	S 8,	25500-81100	...	1	...	Agricultural Assistant
१०.	लिपिक-टंकलेखक	S 6,	19900-63200	...	75	...	Clerk-Typist
११.	लेखा लिपिक	S 6,	19900-63200	...	6	...	Account Clerk
१२.	लघु टंकलेखक	S 8,	25500-81100	...	40	...	Stenographar
	एकूण ब (वर्ग ३)	...			**599**	...	Total B (Class III)
क.	**वर्ग ४** --						(Class IV)
				...	..	...	
	एकूण अ+ब+क	**...**			**886**	**...**	**Total A+B+C**

तक्ता ४--समाप्त

TABLE IV—*End*

विकास मंडळाच्या कामकाजाच्या संदर्भात असलेल्या कर्मचाऱ्यांचा गोषवारा

अ.क्र. पदनाम S. No.	वेतन श्रेणी Scale of Pay		पदसंख्या No. of Posts २०२२-२०२३ 2022-2023	२०२३-२०२४ 2023-2024	Designation
1	2		3	4	5
(अ) मंडळाच्या अध्यक्षाकरिता :					A. for Chairman of Board
१. अराजपत्रित वर्ग-२					1. *Non Gazetted* (Class II)
स्वीय सहाय्यक	S 15, 41800-132300		3	3	Personal Assistant
एकूण १ (वर्ग-२)		...	3	3	... Total 1 (Class II)
२. अराजपत्रित वर्ग-३					2. *Non-Gazetted* (Class III)
लिपिक-टंकलेखक	S 6, 19900-63200		3	3	*Clerk Typist*
वाहनचालक	S 6, 19900-63200		3	3	Driver
एकूण २ (वर्ग-३)		...	6	6	... Total 2 (Class III)
३. अराजपत्रित वर्ग-४					3. *Non-Gazetted* (Class IV)
शिपाई/संदेशवाहक	S 1, 15000-47600		3	3	Peon/Messenger
एकूण ३ (वर्ग-४)		...	3	3	... Total 3 (Class IV)
(ब) मंडळाच्या कार्यालयाकरिता :					B. for Board's Office
१. राजपत्रित वर्ग-१ व २					1. *Gazetted* (Class I & II)
सदस्य सचिव (भा.प्र.से.)	संवर्ग पद		3	3	Member Secretary (I.A.S.)
सहसंचालक	S 23, 67700-208700		3	3	Joint Director
प्रशासकीय नि संधोधन अधिकारी	S 15, 41800-132300		3	3	Administrative cum Research Officer
सहाय्यक लेखाधिकारी	S 15, 41800-132300		3	3	Assistant Accounts Officer
एकूण १ (वर्ग-१ व २)		...	12	12	... Total 1 (Class I & II)
२. अराजपत्रित वर्ग-२					2. *Non-Gazetted* (Class II)
लघुलेखक उच्चश्रेणी	S 15, 41800-132300		3	3	Stenographer Higher Grade
संधोधन सहाय्यक	S 14, 38600-122800		6	6	Research Assistant
एकूण २ (वर्ग-२)		...	9	9	... Total 2 (Class II)
३. अराजपत्रित वर्ग-३					3. *Non-Gazetted* (Class III)
अव्वल कारकून	S 8, 25500-81100		3	3	Head Clerk
लिपिक टंकलेखक	S 6, 19900-63200		3	3	Clerk Typist
वाहनचालक	S 6, 19900-63200		6	6	Driver
एकूण ३ (वर्ग-३)		...	12	12	... Total 3 (Class III)
४. अराजपत्रित वर्ग-४					4. *Non-Gazetted* (Class IV)
शिपाई	S 1, 15000-47600		6	6	Peon
	एकूण ४ (वर्ग-४)	...	6	6	... Total 4 (Class IV)
(क) नियोजन विभागातील स्वतंत्र कक्ष :					C. Seperate Sect. in Planning Dept.
१. राजपत्रित वर्ग-१ व २					1. *Gazetted* (Class I & II)
उप सचिव	S 25, 78800-209200		1	1	Deputy Secretary
कक्ष अधिकारी	S 17, 47600-151100		1	1	Section Officer
संशोधन अधिकारी	S 15, 41800-132300		2	2	Research Officer
	एकूण १ (वर्ग-१ व २)	...	4	4	... Total 1 (Class I & II)
२. अराजपत्रित वर्ग-२					2. *Non-Gazetted* (Class II)
सहाय्यक कक्ष अधिकारी	S 14, 38600-122800		1	1	Assistant Section Officer
	एकूण २ (वर्ग-२)	...	1	1	... Total 2 (Class II)
३. अराजपत्रित वर्ग-३					3. *Non-Gazetted* (Class III)
लिपिक टंकलेखक	S 6, 19900-63200		1	1	Clerk Typist
एकूण ३ (वर्ग-३)		...	1	1	... Total 3 (Class III)
एकूण पदे (अ+ब+क)		**...**	**57**	**57**	**... Grand Total (A+B+C)**

अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ मधील सुस्पष्ट अर्थसहाय्य

(रुपये हजारांत)

अनुक्रमांक प्रधान / गौण / उपशीर्ष (अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग दोन मधील पृष्ठ क्रमांक)	योजनेचे नाव योजनांतर्गत	अर्थसंकल्पीय अंदाज कार्यक्रम खर्च	अर्थसंकल्पीय अंदाज अनिवार्य खर्च	ठळक वैशिष्ट्ये
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
मागणी क्रमांक ओ-०३				
१ २५०५, ग्रामीण रोजगार	रोजगार हमी योजना--	..	..	रोजगार हमी योजनेच्या कायद्यातील तरतुदीनुसार कामाची मागणी
६०, इतर कार्यक्रम	योजनेखाली बेरोजगार भत्ता व सानुग्रह			करणाऱ्या मजुरांना काम न दिल्यास बेरोजगार भत्ता देय आहे.
(०१) रोजगार हमी योजना	अनुदान			तसेच रोजगार हमी योजनेच्या कामावरील मजुरास कामावर
(०२) रोजगार हमी योजनेंतर्गत बेरोजगार भत्त्यांचे प्रदान		..	..	असताना अपघात झाल्यास अथवा मृत्यू आल्यास सानुग्रह
(०२)(०१) बेरोजगार भत्ता		..	१	अनुदान देण्याची तरतूद कायद्यात करण्यात आली आहे.
(०२)(०२) वैद्यकीय उपचार इत्यादींसाठी प्रदान		..	३००	
	एकूण ...		३०१	

अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ मधील (सुस्पष्ट अर्थसहाय्य आणि सहायक अनुदानाव्यतिरिक्त) अप्रकट अर्थसहाय्याचा तपशील

(रुपये लाखात)

अनुक्रमांक	प्रधान/गौण/उपशीर्ष (अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग दोन मधील पृष्ठ क्रमांक)	योजनेचे नाव	परिमाणावरील अभिप्राय	अर्थसंकल्पीय अंदाज कार्यक्रम खर्च	अर्थसंकल्पीय अंदाज अनिवार्य खर्च
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
मागणी क्रमांक ओ-०३					
१	२५०५, ग्रामीण रोजगार ६०, इतर कार्यक्रम			. .	. .
	००१, रोजगार हमी योजना पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना				
	(०१) रोजगार हमी योजना				
	(०१) (०२) जवाहर विहीर कार्यक्रम	(अ) खाजगी जमिनीवर जवाहर विहिरी खोदणे	*(अ) सन २०२०-२०२१ मध्ये जवाहर विहिरीवर अपेक्षित खर्च	४०,००	..
	(०१) (०३) फलोत्पादन कार्यक्रम	(ब) रोजगार हमी योजने अंतर्गत फलोत्पादन विकास योजना.	(ब) सन २०१४-१५ पर्यंत लागवडीखालील क्षेत्र १८.४६ लाख हेक्टर असून सन २०१५-२०१६ मध्ये ७,००० हेक्टर क्षेत्रामध्ये तसेच सन २०१६-१७ मध्ये ५१४४ हेक्टर क्षेत्रामध्ये फलोत्पादन विकास योजना राबविण्याचा कार्यक्रम घेण्यात आला आहे.	१०,००	..
				५०,००	

***टीप :--**रोहयो अंतर्गत '३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)' या उद्दिष्टाकरिता करण्यात येणाऱ्या एकत्रित तरतुदीतून वरील खर्च भागविण्यात येतो. तसेच प्रत्यक्ष खर्च वर्ष अखेरीस रोजगार हमी निधीकडे महालेखापाल मुंबई यांचेकडून अंतिमत: वर्ग करण्यात येतो.

अे ५५६-(पु.) अ ४*-३.२०२३

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर.